

EESTI KIRJANDUS

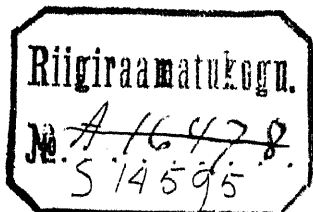
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE.

TOIMETUS:

H. KRUUS, O. LOORITS,
A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-NELJAS AASTAKÄIK
1930

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1930

XXIV AASTAKÄIK

№ 11

Hõbedased apostlid ja kuldne Kristus.

Mitmete võõramaiste kirikute rikkusest teatakse palju kõnelda. Venemaal leidus linnades varemalt palju rikkaid kirikuid kulla ja hõbeda poolest. Katoliku usu mail võivad mitmed kirikud praegu veel kuld- ja hõbevarandustega hoobelda. Eesti kirikud sellevastu esinevad kehvadena: vaevalt ulatuvad nad kaugemale hõbelühtritest, jumala-armu hõberiistadest ja hõbe-ristimisvaagnast; kassades haigutab kulla ja hõbeda poolest tavalisest tühjus vastu. Kuid nagu üldiselt kuldset aega ustakse, nii väidetakse meil vähemalt mõne kiriku kuldsest ajast, kui see kuldne aeg ennast ka muus ei ilmutanud kui hõbedastes ja kuldsetes apostlite ja Kristuse kujudes. Kõneldakse nimelt mitme kiriku kohta, et need hõbedasi apostlite, vahel koguni kuldseid apostlite kujusid ja kuldse Kristuse kuju omanud. Aeg on küll need kallid kujud kõige kaduvuse teed viinud, aga nende kujude mälestus toidab koguduseliikmete südameid siamaale kiriku kehvuse päevadel, kui ta ka jõudu ei anna praegust kehvust paremini kannatada.

Kindlamaid teateid niisuguste kuldsete Kristuse kujude kohta juba umbes 1000 aasta eest saame võõrsilt, kui ka kujud ise meie ajani ei ole säilinud. Seesuguseid hankisid muidugi kuningad ja piiskopid oma kirikutesse. Milanos tehti 835. a. koguni hõbealtar (R. Bürkner, Geschichte der bildenden Kunst, lk. 184).

Hõbedased apostlid ja kullast Kristus kuuluvad kõigiti paavstiusu aega, mil pühakodade ilustamise peale rohkesti rõhku pandi. Ei ole tõenäoline, et eestlased kunagi oleksid suutnud oma kirikusse nii palju väärtusi kokku saada, kui sisaldavad 12 hõbedast apostlit ja kullast Kristus. Küsimusse võiksid tulla aga rüütlid, mõisnikud, ülepea saksa sugu kodanikud, kes enestele ühel või teisel teel suurema varanduse olid kokku kuhjanud. Rikkaist saksa sugu isikuist võime oletada, et mõni neist ohverdas kirikule hõbedased

apostlid pattude andekssaamise otstarbel, nagu rikkad vanasti ülepea ju suuri varandusi kinkisid. Kas meie maa rikkad mõisnikud ja kaupmehed kunagi tõesti hõbedast apostleid ja kullast Kristuse on kirikule kinkinud, on iseküsimus. Vanus kirjus puuduvad teated seesuguste kingituste kohta. Samuti ei tunne arheoloogid ega muuseumid niisuguseid kujud. Me ei või nende olemasolu Eestis kuidagi tõeks teha. Nad jäävad lihtsalt muistenditeks; neist kõneldakse küll, aga näinud ei ole neid keegi.

Missugused Eesti kirikud on muistendi järele vanasti võinud hõbedaste ja kuldsete kujudega hoobelda, seda katsume alamal tähele panna.

Hõbekujudest kõige rikkam on L ä ä n e m a a. Läänemaale järgneb S a a r e m a a kahe kihelkonnaga ja H a r j u m a a ühe kihelkonnaga, kuna muud maakonnad ei tunne neid sugugi. Peamiseks hõbekujude tundmise kohaks osutub seega endine Haapsalu-Kuresaare, õigemini L ä ä n e - S a a r e m a a p i i s k o p k o n d. Vist leidus siin keskajal mõni munk või preester, kes jutustas siinsetele inimestele muistendi Saksamaa 12 hõbedasest apostlist ja kuldsest Kristusest. Tuletati meie kirikute kujusid meelde ja võrreldi neid Saksamaa muistendi kujudega. Võimalik, et ühes ainsas meie maa kirikus leidus hõbetatud kujusid, aga kohastamispuud kasvatab peagi kirikute arvu, just nagu kirikutesse müüritud isikute muistend on levinud umbes poole osa eesti kirikute kohta. Kuidagi pääses muistend Harjumaale, kus ta enesele asupaigaks jällegi p i i s k o p i asupaiga võttis. Imelikul viisil ei kohastatud muistendit Lihulasse ega Kuresaarde, vähemalt ei ole mulle silma puutunud muistendit nimetatud linnade hõbedaste apostlite kohta.

Piiskopi asukohana ei võinud H a a p s a l u muidugi ilma hõbedaste apostliteta olla. Õieti ületab Haapsalu piiskopi kirik kõik muud kirikud. Haapsalu kohta kõneldakse, seal leidunud koguni 12 apostlite kuld k u j u. Kristuse kohta vaikivad teated. Kui juba apostlid on kullast kujutatud, oleks pidanud Kristus muidugi veel väärsamast metallist valmistatud olema. Aga või siis Haapsalu kodanikud väärsamat metalli tundsid; selle tundmise puudusel jätsid nad Kristuse täiesti nimetamata. Oletasid vist, et teemandist ei saa Kristuse kuju hästi teha. Paraku on Haapsalu kuldapostlid ammu kadunud. Sõja ajal arutatud, kuhu apostleid peita. Arvatud kõige paremaks need kirikupõranda alla mätta. Nii sündinudki. Sealt ei teadnud vaenlased neid otsida. Aga matjad ja teadjad saanud sõjas surma. Kuldapostlid jäänudki kiriku põranda alla (E. 8° VI, 20).

Praegu kaunistavad Haapsalu lossikirikut kuldapostlite asemel mõned pirnipuust nikerdatud apostlite kujud.

Ridala s räägitakse 12 hõbedasest apostlist. Paavstisu ajal seisnud need Ridala kiriku altariil, kuid sõjaajal pakitud nad kasti ja peidetud altari alla võlvialusesse (Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands V, 1, lk. 38; C. Russwurm, Das Schloss zu Hapsal, lk. 93). Kumbki raamat ei tea nende hõbedaste kujude hilisemast saatusest, nii näiteks, kas need peidupaigast on välja toodud, ja kui ei, miks siis mitte.

12 apostli hõbekujuga võib samuti uhkustada naaber teisel pool: L ä ä n e-N i g u l a. Sealne kirik purustatud mingisuguse sõja ajal. „Enne vaenlaste tulekut viidud kiriku varandus, 12 hõbedast apostlit ja kuldne Jeesuse kuju kirikust ära ja maetud kiriku juurde maha, et vaenlased neid kätte ei saaks. Vaenlased ei saanudki neid kätte, vaid kujud on praegu alles maapõues. Mitmed on tahtnud neid sealt välja tuua, aga kahjuks ei teata õiget kohta, kuhu nad on maetud“ (E. III, 26). Umbes sedasama pajatavad teisedigi teated (H. 2° IX, 108).

Kullamaa kihelkond tahab teistest kihelkondadest kujude poolest rikkam olla. Kiriku lähedal oleva R o h u m ä e kohta väidab rahvasuu, et sellesse peidetud vanasti seitse kuldkuju ja kuldorel (J. Jung, Muinasaja teadus III, 212). Teise teate järele on teisedki kujud kullast, kuid orel hõbedast (Arheoloogiakabinett, Kullamaa kirjeldus, lk. 22). Ei esimene ega teine teade tea, kellel need kuldkujud esinesid. Mujalt saadud andmete najal võiks oletada, et nad kujutasid apostleid. Jääb ometi selgitamata, miks on juttu just 7 apostlist. Kui mitte 12, oleks neid vähemalt 11 pidanud leiduma. Oletada tuleb veel, et need kuldkujud ja kuld-, teisendi järele hõbeorel on Kullamaa kirikust Rahumäkke peitu viidud.

J. Jung'i „Muinasaja teadus“ III, 214, toob Kullamaa kihelkonna kujude kohta veel järgmise märkuse: „Luiste mõisa rohuaias peidetud suurte kuuskede alla hõbedast apostlid ära.“ Lähemad teated puuduvad, nii näiteks apostlite arv ja kujude endine asukoht. Võiks oletada, et kujusid vaevalt võõrast kihelkonnast Luistesse toodi, küll aga, et nad peaksid pärit olema Kullamaa kirikust.

V i g a l a l e g i on muistend 12 hõbedast apostlit ja Kristuse kuldse kuju kinkinud. Need saadud kõik ülekohtuselt mõisnikult, kes surma ligi tundes mõtelnud, et ta seeläbi võiks oma pattu heaks teha. Mõne aja pärast varastatud need kujud

kirikust, kuid saadud Pärnust kätte. Kujud viidud Vigala kirikusse tagasi. Nüüd pandud mees kirikusse vahti pidama, et keegi kujusid enam ei saaks varastada. Pea alanud sõda. Kardetud, et kujud ära röövitakse. Kirikuõpetaja otsustanud kaju salaja ära peita. Ei tea, kas viinud ta need maa-alusele teele või uputanud jõkke. Peidukohta ta kellelegi ei teatanud. Sõjas saanud kirikuõpetaja surma. Kujud on sellest ajast peale kadunud (E. V, 5).

Vigalas teatakse, kuidas kirik säärase suure varanduse omandanud: rikas mõisnik kinkinud need kujud oma pattude heakstegemiseks. Veel kuuleme, et kujud varastatud kirikust, kirikust varastamist on seega juba rooma usu päevil ette tulnud, aga et varastatud kujud Pärnust jälle tagasi saadud. Sõda röövib Vigala kirikult niisama kui muilt kirikuilt väärtuslikud varandused.

S a a r e m a a l kohtame kõige pealt K a a r m a l hõbedasi apostleid. Sellekohased prof. H. B. Rahamäelt saadud teated jutustavad nii: Kaarma kirikus olnud muiste 12 hõbedast apostlit. Kui luteri usk meie maale tulnud, lasknud paavst need hõbeapostlid kirikust ära viia. Ühed arvavad, et apostlid viidud Rooma, teised aga, et nad viidud kiriku lähedale maa-alusele teele, kus nad praegu alles varjul olla. Neid on sealt mitmel puhul otsitud, aga ei ole leitud.

Hõbeapostlite asemele lasknud praost t a m m e p u u s t apostlid teha ja kirikusse üles panna. Kaarma kiriku muistseid mälestusmärke on palju Kuresaare muuseumi viidud, muude hulgas kantli alt ka Christophorus; viimane toodud hiljemini tagasi (E. I, 1).

Kaarma kirikus puudub kullast Kristus. Huvitav on siin see, et ühe teisendi järele laseb paavst Kaarma koguduse taganemise puhul katoliku kirikust apostlite kujud Rooma viia, kuna teine teisend tavalist abinõu — ümbrusse peitmist tarvitab.

Peale Kaarma tuntakse veel V a l l j a l a kiriku 12 apostlit. M. Körberi teoses „Oesel einst und jetzt“ II, 226, leidub nende kohta ainult lühike märkus: „Die Sage, als wenn in der Kirche ehemals 12 silberne Apostel paradiert hätten, ist vermuthlich daher entstanden, weil man an den Wänden der Kirche 12 steinerne Piedestale fand und nicht wusste, wozu sie bestimmt waren.“ Körber lisab veel juurde, et keegi pottsepasell arvanud, need olnud kivilühtrid vahaküünalde jaoks, nagu neid näha võib Austria vanus katoliku kirikus. Omalt poolt tähendan, et need jala-alused niisama hästi võivad puukujude jaoks tehtud olla.

Tallinna ei taha väikesele Haapsalule järele jääda, kuigi ta enesele kuldseid apostleid ei ole suutnud hankida. Selle eest olnud tal ometi kuldne Kristus, mis Haapsalus puudub. Peale selle aga veel 12 hõbedast apostlit, nagu teised metallist kujusid omandanud kirikud. Tallinna hõbeapostlid ja kuldne Kristus pidid muidugi piiskopi- või lossikirikus leiduma, piiskopi jumalakoja au omaltki poolt ülendades. Sõja-ajal viidud kujud lossikirikust kuhugi alla linna, kus nad ühe maja seintesse müüritud (E. 8° VI, 51). Seal ootavad nad meie päevini pühakotta tagasipääsemist, aga keegi ei tunne nende asupaika ega või neid seepärast päevavalgele tuua.

Nigulistegi kirikut kaunistanud samasugused kujud nagu lossikirikut. Usupuhastuseaegsel kirikute kallale tungimise puhul viinud kohalik köster need Rataskaevu uulitsale ja müürinud ühe maja seina sisse. Köster surnud pea, teised ei tundnud peidupaika, kujud jäänudki peidupaika (E. 8° VI, 95).

Professoriproua A. Moora' teate järele on Kiviloo külas apostlite kullast kujud mäenõlvakusse peidetud (E. 62, 206). Tekib küsimus: kust on need kullased kujud pärit? kas Kose kirikust? Oma järeleküsimise peale ei ole ma kuulnud tõendatavat, et Kose kirikus kunagi apostlite kujusid oleks leidunud. Võime oletada, et need kullast kujud on pärit Kiviloo lossist. Teame ju, et Kiviloo loss piiskopile kuulus ja piiskopp seal ajuti asus. Piiskopist võime arvata, et ta omas apostlite kujusid, mis sõja-ajal mäenõlvakusse peitu viidi. Seega kaoks põhjus oletamiseks, nagu peaksid kujud tingimata Kose kirikust Kiviloosse viidud olema.

Kiviloo kujud väidetakse koguni kullast olevat. Eespooltrükitud muistend ei tunne kujude arvu. Kas olid seal kõigi 12 apostli kujud või ainult kolme tähtsama omad, selle poolest jääme käsitsi kobama. Ei teata ka kõnelda, kas neid kujusid on kunagi püütud mullapõuest päevavalgele tuua. Vist ei ole usk Kiviloo asunikudes kujude olemasolemisse nii kindel, et nad oleksid Tallinna tõlnerite viisi kullast kujude väljakaevamisele asunud.

Teisend annab neile küsimustele ometi seletuse, ainult lahtiseks jättes küsimuse, kas kujud on pärit Kose kirikust või Kiviloo lossist.

Teisend teab Kose kujudest: „Sinna mäe sisse olevat ühel vanal sõja-ajal üks kuldne Jeesuse ja kaheteistkümne apostli hõbedased kujud maetud. Keegi aga ei saavat neid kätte, ehk küll mitmed seal olevat kaevanud. Ükskord lihavõtte esimese püha hommikul nähtud üht inglit taevast selle mäe-

künka peale maha laskuvat ja ära kaduvat; ainult suur valgusejoon olnud hulk aega taeva peal näha“ (H. 2° IX, 273).

Imelikul viisil ei teata Lõuna-Eesti hõbedastest apostlitest midagi. Ainult T a r v a s t u kohta leidub teade, et sealse kiriku altarit ehtinud hõbedane kuju (E. 51 609). Seda kuju peetud kaua tinakujuks, aga hiljemal hoolsal järelevaatamisel osutunud see ometi hõbedaseks. Teade vaikib, kes see hõbedane kuju olnud, kas Kristus või mõni apostel. Igatahes teatakse ainult ühest kujust. Tuleb oletada, et siin on tegemist vist hõbedase krutsifiksiga.

Kust on pärit usk hõbedastesse apostlitesse ja kullast Kristusesse? Soomes ega Rootsis ei tunta niisugust muistendit, ka Taanis puudub ta. Kristiansen avaldab oma „Danske Sagn'ides“ palju muistendeid kirikute kohta, aga ma ei ole ühtegi leidnud hõbeapostlite olemasolu kohta sealseis kirikuis. Ka lätlased ei tunne hõbeapostleid, nagu mulle Lätist on teatatud. Niisama vähe tunnevad neid venelased. Juba vene usu dogmad teevad hõbedaste kujude olemasolu võimatuks. Vene kirik näeb 2. Moosese raamatu 4. salmis sellekohast keeldu: „Sina ei pea enesele mitte tegema ei nikerdatud kuju ega mingisugust nägu sest, mis taevas üleval, ei sest, mis all maa peal, ega sest, mis vees maa all on.“ Selle keelu põhjal ei valmista venelased nikerdatud ega valatud kujusid. Sellevastu ei arva nad Kristuse ega apostlite pilte keelu alla käivat. Tulemus on nii siis see, et vene kirik ei või mõju avaldanud olla meie kodumaa hõbedaste apostlite kujude muistendite tekkimisse.

Saksamaal tuntakse hästi apostlite hõbe- ja kuld kujusid. G r a s s a u kloostri oli muistendi järele 12 apostlite selgest hõbedast kuju. Sileesia sõja ajal laskis prelaat need maha matta. Teadjad said surma, mille tagajärjel on kujud tänini maapõues peidus. 60 aasta eest otsis neid keegi ametnik, aga asjata.

Samasugune muistend leidub Heinrichau, Camenzi ja teiste kloostrite kohta (Kühnau, Schlesische Sagen III, 2075).

Edasi kõneldakse, et surmamõistetud isik leidnud maaaluselt teelt 12 puhtast kullast apostlit, igaüks käsivarrepikkune (einen Arm lang). Mees võtnud kujud kaasa, pääsenud välja, saanud rikkaks (eelmise allika järele).

Vastandiks eesti muistenditele, mis kõnelevad kirikutele kuuluvatest hõbedastest apostlite kujudest, lasevad sakslased kloostreid neid omada. Tavalisest arvatakse ju, et kloostritesse on suuremaid rikkusi koondatud kui kirikutesse. Ei lepitagi alati 12 hõbedase apostliga, vaid hõbedaste ase-

mele astuvad mõnikord ka kullast apostlid. Kristuse kuju enamasti ei nimetata.

Kullast apostleid tuntakse vendidegi maal. Veliiki Kolskis Maarjamäel leidunud varemalt katoliiklaste kabel. Seal on nüüd liiva-auk. Jaani öösi kella 12 ja 1 vahel avaneb maa ja 12 puhtast kullast apostlit tulevad nähtavale (Schulenburg, Wendische Volkssagen, 91).

Rohkesti ehti keskajal võõramaisi kirikuid raidkujudega, staatuatega. Nii näiteks teatakse Prantsusmaa Chartres'i peakiriku 2000 ja Reimsi peakiriku 2500 kujust (Bürkner, Geschichte der bildenden Kunst, 325). Niisama esineb meie kodumaal mitmes kirikus raidkivi-tooteid, muidugi väiksemal hulgal. Siin tuletame kõige pealt Karja kirikut meelde (H. Kjellin, Die Kirche zu Karris, 204 jj.; vrd. „Oidamees“ 1924, nr. 5). Ehk jälle Tartu Jaani kirikut (J. Frey, Die St. Johanniskirche zu Dorpat, 12). Need raidkivid-tooted kujutavad mõnesuguseid isikuid peale apostlite. Tähtsamaiks apostlite raidkujudeks võime Thorwaldsen'i marmortöid, Kristust ja ta apostleid Kopenhaageni Naistekirikus arvata (J. Diepolder, Die bildenden Künste, 289).

Meie kodumaal ehti kirikuid enam piltidega. Piltkaunististe poolest kõige vanemate hulka kuulub Tallinna Niguliste kirik (W. Neumann, Grundriss einer Geschichte der bildenden Künste, 142). Kuid neist kujudest ja maalikujudest pikemalt rääkida ei ole selle kirjutise ülesanne.

Teisal võisid puiste kujude asemele koguni metalsed, valatud kujud astuda, mida oli kergem hõbetada ja kullata. Vähemalt on säärane 46 sentimeetri pikkune Kristuse krutsifiks ülikooli usuteaduslikus arheoloogilises muuseumis praegu olemas. Võimalik, et mõnes kohas leidis ka valatud apostlitekujusid; neist ei ole jälgi säilinud.

Igatahes eelistati pilte ja raidkujusid kirikute ehitamisel. Saksamaal vähemalt esines kujuvalajana Peeter Vischer (R. Bürkner, Geschichte der bildenden Kunst, 424). Kas Vischeri tooteid kunagi Eestisse on jõudnud, selle kohta puuduvad teated. Valatud kujusid võidi ometi vähemkuulsateltki taiduritelts saada.

Kullatud või hõbetatud valatud kujud võisid rahvafantaasias hõlpsasti hõbedasteks või kuldseteks muutuda. Ülepea jaksas valatud kujusid kehvgi kogudus hankida. Kas kirikus altaril ikka 12 apostlikuvalu leidis, on iseküsimus; krutsifiks, olgu kullassepa või valuri toode, leidis vist pea-aegu igas kirikus. Võõral maal vähemalt võis palju kirikuid valatud Kristuse raidkujudega, staatuatega, esineda, rääkimata marmorkujudest (Theol. Universal-Lexicon II, 1218).

Kui ka hõbedaste apostlite motiiv on võõrsilt pärit, leidus selle motiivi arenemise võimalusi rohkesti meie kodumaalgi. Meie kirikuid varustati juba keskajal puiste apostlitega ja ehk puise Kristusegagi, nagu selliseid puisi apostlite kujusid meiega päevil veel paljude kirikute altaril või kantsli all leidub; vanemal ajal leidus neid rohkengi. Võib arvata, et mõnes kirikus katsuti puisi kujusid hõbetada või koguni kullata (vrd. Neumann, Grundriss der Geschichte der bildenden Künste, 87, 92; Hansen, Die Kirchen und ehem. Klöster Revals, 37, 38; „Odamees“ 1922, nr. 4). Niisugused hõbetatud või ülekullatud kujud kujunesid aja jooksul rahvafantaasias hõbedasiks ja kuldseiks kujudeks, just kui oleksid nad läbi hõbedast või kullast.

Igatahes on 12 hõbedase apostli ja kullase Kristuse kuju muistend Eesti kirikute kohta tekkinud Saksa sellekohaste muistendite eeskujul ja Eestis kohastatud hulgale kirikutele.

M. J. Eisen.

Kreutzwald'i näidenditõlked, võrreldud originaalidega.

2

Kreutzwaldi teine näidenditõlge „Vanne ja õnnistus“ Houwald'i „Fluch und Segen“¹⁾ järele on vastavalt originaalile kirjutatud vahelduva pikkusega jambilises värsimõõdus.

Tegelaste nimedes on muudatusi ette võetud. Nii on saadud Güntherist Willem Järgnik, Margarethest — Margret ja Sophiest — Sohvi. Dekoratsioonina esineb tegelaste nimede hulgas nii originaalis kui ka tõlkes köietantsija nimena Sebaldo, mida ometi teksti jooksul pole kordagi nimetatud.

Näidend sisaldab originaalis 1149 värsirida, tõlkes 1411; seega viimases 262 rida rohkem. Võrreldes „Tuletorni“ liigsete värsiridadega käesolevaid, võiks arvata, et Kreutzwald on siin enese poolt tublisti juurde lisanud. Tõsi küll, lisan-deid on siin palju enam kui eespoolvaadeldud näidenditõlkes, kuid olgu juba kohe märgitud osaline lisavärsi-de tekkimise põhjus, nimelt on Kreutzwald originaali värsirea lihtsalt poolitanud — ühest reast teinud kaks. Kui siis sõnad pole teist värsirida välja andnud, on neid

¹⁾ Siin kasustatud: „Fluch und Segen. Ein Drama in zwei Akten.“ Ernst von Houwald's sämtliche Werke. II B. S. I., Leipzig 1851.

juurde hangitud ja niiviisi väljendis koostatud, mis sobib eelmise värsireaga, väites peaaegu üht ja sama, kuid veidi erinevas variatsioonis. Näit.:

32: Der Amtmann, lieber Vater,
durch den Garten
Sah ich ihn hastig nahn, was
will er doch?

39: Ma nägin, armas isa, koh-
tuniku
Teed mööda meie poole tu-
lema,
Mis peaks ta tahtma?

Kuid see nähtus, nagu öeldud, on ikkagi osa lisavärsside põhjustajaks. Teine ning palju kaaluvam põhjus peitub tõlkija poolt värsiridade juurdelisamises. Käesolevas tõlkes on Kreuzwaldi järsku vallanud mingisugune korrutamistuhin. Vaevalt on suudetud tõlkida ühtegi lehekülge, kus poleks korrutatud üht ja sama mõtet mitmes variatsioonis. Näiteid:

„Fluch und Segen:“

4: Sey unbesorgt! er ist ein
harter Knabe.

—

4: O ja! Gesund, wie seine äl-
tern Brüder,
Die ich doch beide schon
begraben habe.

—

5: Da sind wir endlich!

—

5: Du bist nun einmal ängst-
licher Natur;

—

6: Du kannst mir's Glauben!—
es war schauerlich
Mit anzusehn.
Bisweilen überschlug er sich
Und kam dennoch wieder
auf das Seil zu stehn.

6: Sieh, dieses ganze Tuch
Voll Backwerk bring ich dir,
auch eine Flasche
Mit süßem Wein hab' ich in
meiner Tasche!

„Vanne ja õnnistus“:

6: Ta on üks tugev pois; jõe
mureta!

Sul süda tema pärast
muidu vaevas.

6: Jah, tugev küll, kui vane-
madki vennad,
Neid mõlemaid ma viisin
puhkama,

Kes ammu ees on
ootamas mind taevas.

7: Siin meie oleme

Ja priskel tervisel
kui õnne põues:

7: Ma tean, sa oled vaga
Ja õnnetuseks argse ve-
rega:

8: Mind usu sa! ma puhun
tõe põhja.

Küll näitas kole, siiski
läks kõik hästi,

Mul tõusid vaates
ihukarvad püsti.

Kui kunstnik köiel kukerpalli
lõi —

Ei kautand siiski
oma kitsast jälge,

Vaid käis kui lind
puuoksakese peal,

Mis julgust mullesü-
damesse tõi.

9: Säh, ema, võtta! rätik veel
on täis

Mul kookidest ja pudel viina
taskus,

—
Das Fläschchen, Mutter, ist
für dich.

—
7: Nicht wahr, du wolltest
lieber,
Ich hätt' es nicht?

Davon hernach!

7: Nein jetzt! Du hast ge-
spielt!
Und weißt nichts von der
Angst, die ich gefühlt,
Sprachst du den Amtmann?
will er unsre Noth —

9: Ja!
Mir hätt' sein kindlich Flehn
das Herz zerrissen.

10: Es war vergebens!
Er wies ihn ab! Verschlos-
sen blieb sein Ohr,
Und manche böse Stunde
meines Lebens
Warf er mir ohne Schonung
vor.

11: Sag' mir es jetzt, was du
verschwiegen hast.

Sest näed, et meie
käsi hästi käis
Ja tühi kartus sinu
peale astus.
Jah võtta, eideke, se an-
nab võimu
Ja tasub sulle oota-
mise vaeva.

9: Ma arvan, sina sooviks
Et kaardi leht ei tuleks näpu
mull'?

Noh, võtta tänast juh-
tumistsiin prooviks,
Kust näed, et mängil
olen õnnekull.

Kül räägin hiljemine asja
lood!

Sa näed, ma olen või-
duraha hoidnud,
Ei raiskand ilma ae-
gu kopikat.

10: Sa mäng'sid kaardi, eks se
olnud patt?

Kus minu murest sa ei hoo-
linud.

Eks häda veel sind
olnud koolitanud

Ja teinud targemaks?
Mis kuulid sa?

Kuis käisid asjad kohtuni-
kuga?

12: Jah!
Mul oleks lapse palved sü-
dant lõhkund,
Kes aga tund must ki-
vil sisse õhkund!

12: Tal oli siiski selge õigus
käes! —

Ei ole patulial si-
gidust.

Ta teadis, kuidas tübel meelel
mina

Su kadund isa olen kihutand
Ja sinu venna peale

ässitanud,
Mis viimaks vana

raukavihastas,
Et ennast pojast hoo-
pis lahutas,

Meil andis vara —
poega äravandus.

Ei üle kohus uinu ma-
gama.

15: Noh kõnele, mis kaua varjul
hoidsid,

Margaretha.
Was hat es dir geraubt?

Günther.
Mein ganzes Glück.
Erinnre dich, die Räuber hiess
das Stück,
Was sie dort spielten. Da
belog
Ein Sohn den alten Vater
auch, betrog
Ihn auch um seinen Liebling,
stürzt ihn endlich
In einen Thurm.

Margaretha.
Es war abscheulich, schänd-
lich!
Ich erinnre mich noch wohl
daran.

Günther.
11: Ach, Margaretha! Sieh, dein
armer Mann
Er hatte seitdem keine Ruh,
Denn immer rief ihm eine
Stimme zu:
Du kennst den Vater, der sein
Kind verlor,
Besinne dich, du kennst den
Franz von Moor.

Ehk jõuan aidata sul
koormat kanda?

Margret.
Mis röövis mäng su käest?
Järgnik.

Kõik elu õnne.
Ja kallist rahu minu
südamest!
Ehk on sul meeles veel, et
tüki nimi,
Mis nemad mängisivad,
„Röövliid“ oli?
Jah minu kohta läks
seenimitõtte:
Mul tükk on südant
paljaks riisunud.
Kas mäletad, et seal ka isale
Üks poeg ol'n'd valetand, kui
venda pettis?
Sest isa tõukas parem
poja ära,
Kes armu viis ja rauka leseks
jättis.
Ja viimne ots? — Se
oli hirmuskole!
Et isa rutem pidand
surema —
Oln'd poja kurjus teda torni
peitnud,
Kui mattes tühja
kerstu hauda pannud.
Ja valetand, et isa
hingeheitnud.

Margret.
Ja jah! Se oli väga kole töö!
Ma mäletan kõik lugu selgest
veel,
Sest mitme silmas seisid pi-
sarad. —

Järgnik.
16: Oh Margret! minu silmi
kattis õõ!
Sel õhtul lõpes rahuline
meel, —
Sest Kaini märk mul
seisis otsapeal,
Et kuskilt ma ei vöi-
nud püsi leida.
Mul kõlas kõrvus ühtepuhku
heal:
„Sul tuttav isa vist, kes poega
kautand,
Sa oled mees, kes
rauka hauda vau-
tand.“

- 18: Sieh, um den Moritz ist mir
oft recht bange;
Er wächst heran, wird stark
und munter,
Wie lange
Kannst du ihn noch daheim
ernähren.
Ein Knabe muss bei Zeiten in
die Welt.
- 20: Du stehst am Abgrund,
Günther, bist bereit
Hinab zu stürzen, hörst ver-
blendet nicht,
Wie der Versucher zu dir
spricht:
„Erheb' den Schatz, mit dei-
nem blut'gen Kinde!“
- 21: Weib! — Mutter!
- 27: Noch einmal will ich beide
sehn,
An ihrer Brust noch einmal
schweigend liegen,
- 28: Ich will! Doch gib mir erst
noch deinen Segen!
- 32: Du sollst dem harten Mann
nicht nahe treten.
Er hat des Knaben Bitte
schon verschmäht,
- 42: Weil er den Vater so zu ret-
ten meinte.
- 22: Sa ise tead, et Moorits teeb
meil muret,
Sest ta on priske tugev poi-
sike,
Kui kaua võime teda kas-
vatada?
Läind kitsaks puu,
siis heitvad linnud
peret
Ja lendvad uue koha
otsile.
Jah, iga lind viib sul-
gispojad välja.
Nii peavad vanemad
ka tegema.
- 24: Sa seisad kalda sõrval!
mina tean,
Et valmis oled sisse langema,
Kus pime kuristiku sügavust,
Sul vallaline silm ei enam
näe,
Ei meelega aru oska tä-
hendada,
Et kuri vaim sull' pakkund
oma käe,
Kui ingli kujul tul-
nud kiusama:
„Säh, tõsta raha katel lapse
verega!“
- 26: Oh pea kinni, ema, naene!
Miks tahad sa mind
nõnda piinata!
- 33: Veel ükskord tahan nende
silma vaad'ta,
Veel ükskord pääd ma nende
rinnal panda,
Kui ema tiiva alla lin-
nupoeg;
- 34: Ma olen rahul! Önnista sa
mind,
Siis inglisisilm saab
sängil valvama.
(Langeb ema ette
põlvili.)
- 39: Ei pea sa tema ligi jalga
tõstma,
Ei tühjalt kulutama
silma vett,
Kas pisar jõuaks sel-
le südant petta,
Kes lapse palumist jät' kuul-
mata?
- 49: Et peasta jõuaks isa vile-
susest
Ja emal lühendada
mure ööd.

- 44: Ich hab' es lange, lange
schwer bereut.
- 46: Des Menschen Sünde ist al-
lein sein Fluch,
Drum kennt ihn nur der
Mensch, Gott kennt ihn nicht.
Wem das Bewusstseyn tiefe
Wunden schlug,
Der glaubt, der Herr geh' mit
ihm ins Gericht.
Er aber ist die Liebe und
Geduld,
Er sendet jedem Sonnen-
schein und Regen.
- 51: Ma olen kaua, kaua kahet-
senud
Ja lepimise tundi
igatsend!
- 54: Patt üksi siin on inimeste
vanne,
Sest vannet tunneb üksi
inime:
Ei mitte Jumal, kelle hoo-
le kanna
Meid armasttes viib
kätkest hauale.
Kell' kohus põues raskeid
haavu löi,
See arvab ennast kohtu
viidama,
Kuituleks Jumal teda
kiusama,
Kes meie vasta arm ja kan-
natus:
Ei raatsi nõdra loo-
ma rõhuda.
Ta saadab päeva paistet meil
ja vihma,
Et kõigil kasvaks
õnn ja sigidus.

Sarnaseid näiteid võiks veel paljugi tuua, kuid neid on juba siingi küllalt esitatud. Juba väline pilt tõlke kõrvutamisest originaaliga osutab esimese värsiridade suurt ülekaalu. Kui lisatud värsse lähemalt vaadelda, siis tundub, et nad eriliselt uut juurde ei too. Enamasti on üht ja sama mõtet varieeritult püütud edasi anda. Aga peale selle näib, et neil lisan-deil on ka veel teisi ülesandeid. Mõnikord võib märgata, et tõlkija püüab midagi selgitada, väljendudes sõnarohkemalt, kui seda on originaalis tehtud. Kui näit. originaalis kaunis lühidalt mõõdutakse Schiller'i „Röövlitest“, on tõlkija nähta-vasti arvanud selle lugejaile tumedaks jäävat ning on siis mõ-ningaid sisuselgitavaid jooni juurde lisanud (vrd. käesoleva kirjutise lk. 523).

Mitmeid originaali kohti on tõlkes püütud eriliselt tooni-tada. Seda on tehtud enamasti mingi moraalitseva tagamõt-tega, millest olenebki lisavärsside manitsev, südametunnis-tusele koputav, vagatsev värving.

On märgatav, et Kreutzwald on kartnud väljenduda lühisõnaliselt, nagu seda on hüüded ja üksikud pöördumised originaalis (vrd. käesoleva kirjutise lk. 521, 522). Vist on siin ja mujalgi mõeldud toleaege lugeja peale, kelle arusaamine kindlasti polnud niipalju arenenud, et ta iga elliptilise lause

või sõna sisu kohe oleks taibanud. Selleks vajaski Kreutzwald korrutusi, selgitusi, lisandusi.

Kuigi tõlkija oma manitseva tooniga enamasti püüab tõlke varju jääda, ei saa seda järgneva vahelepõimitud subjektiivse katke kohta mitte öelda. On välja toodud elutarkus ja kogemus, millega on tahetud koputada tihti ühiskonnas korduvale pahele. Näit.:

Margaretha.

16: Ja, als noch Reichtum war in
unserm Haus,
Da kamen zu dem Pfingst-
und Osterfeste
Sie alle oft als ungebeutne
Gäste
Zu uns heraus.
Es wurde jeder freundlich
aufgenommen;
jetzt kennt man uns nicht
mehr, seit wir verarmt.

Günther.

Es muss so kommen! —
Als sich nun keiner über mich
erbarnt;
Ich nirgends Hülfe fand, so
schlich
Ich in den Gasthof wieder
mich zurück.
Ich setzte mich in eine finstre
Ecke,
Dacht' an die armen Kinder
und an dich,
Und ich gesteh's — ich weinte
bitterlich!

Margret.

19: Kui enne rikus elas meie
majas,
Siis käisid linnanikud sa-
gedast
Meil võersil pühadel ja suve
ajal,
Nad tulid enamiste palumata
Meid vaatama ja en-
did tuulutama,
Sest koht meil oli,
kiitsid: meelepärast!
Siin võeti iga ühte lahkelt
vasta,
Et kõhtu täitsid, keelt
ka võisid kasta,
Nüüd kehvuses ei taheta meid
tunda.
Nii lühik'seks läind
sõbra mälestus!

Järgnik.

20: Mis rahva keskel
korra viisjalugu,
Ei jõua meie ümber
moondada.
Kui mehel hüva toit
ontäitnud pugu,
Siis' poletemalmahti
tänada.
Ei rikad sõbru, kõr-
geid sugulasi
Meil mälestuses lähä
kustuma;
Teind viletsus neist
popsi sarnalisi:
Siis meie silmal ne-
mad tundmata. —
Nii pikalt sest. — Ma
puhun linna käigist
Ja sealtsist juhtu-
mistestedasi.
Et abi ahtraks jäin, siis pu-
gesin
Ma kõrtsi tuppa vaikselt ta-
gasi...

Kui siin kogu aeg on kõneldud ainult värsiridade juurdelisamisest Kreuzwaldi poolt, siis ei saa sellepärast veel arvata, et sellega oleksid esitatud kõik erinevused originaalist. Jälgides tõlget ja saksakeelset originaali selgub, et Kreuzwald on jätnud I vaatuse 3. etteastes suurema, 49-realise katke tõlkimata. Esitan selle järgnevas:

Günther.

14... : Das weckte die Verzweiflung wieder,
Und wie ich die Besinnung fast verlor,
Riss ich mein knieend Kind empor
Und eilte mit ihm nach dem Gasthaus hin.
Da sassen denn die alten lust'gen Brüder,
Und spielten drin.
Sie riefen jubelnd mich herbei.
Ich hatte keinen Dreier in der Tasche,
Allein jetzt galt mir alles einerlei,
Ich trat verzweifelt an den Tisch,
Und spielte frisch,
Es folgte rasch ein Pasch dem andern Pasche
Und so gewann ich denn vier Thaler.

Margaretha.

Hätt'st du doch lieber nicht gespielt, das Geld
Bringt keinen Segen.

Günther.

Ist wohl wahr! —

Allein es sollte seyn! Glaub' mir, es fällt
Auch über uns der Würfel. Offenbar
Trieb mich das Schicksal. — Höre nur!
Wir spielten weiter; — endlich schlug die Uhr
Die sechste Stunde. — Da lief alles fort:
„Komm auf den Markt, Seiltänzer spielen dort!“
„Komm mit!“ — hiess es. — Ich dachte an den Knaben,
Er sollte doch auch eine Freude haben,
Und ging mit ihm die Künste anzuschauen.
Da war ein Mann, der machte tolle Dinge.
Mit einem unbegreiflichen Vertraun
Auf seine Kraft wagt' er die höchsten Sprünge.
Ja es ging so weit, denke nur,
Dass er auf einem Seil vom Thurm herab
Bis auf den Markt mit einem Karren fuhr.

Margaretha.

Mich schwindelt! — O! was doch der Mensch beginnt,
Um Geld sich zu erwerben!

Günther.

Ja, mein Kind,

Mir war auch schwindlich, und ein heimlich Graun
Schlich eiskalt sich durch Mark und Bein; —
Doch mocht' es wohl aus andrem Grunde seyn;
Denn auf demselben Platze stand ich da,
Wo ich mit dir einstmals die Räuber sah! —

Margaretha.

Wirst du denn nimmer dies vergessen?

Günther.

Nein! —

Aufs neue sah ich jenes grasse Bild,
Und eine Stimme raunte mir ins Ohr:

„Dein Schicksal ist erfüllt!

Dort steht der Schuldthurm, den an Franz von Moor!“

Margaretha.

Nicht in den Schuldthurm, Vater!

Günther.

Kalt ergriff

Mich der Gedanke und ich rannte,
Besuchte Freund' und Anverwandte

Und wie ein Bettler stand ich da und bat
Um Hülff' und Rath —

Doch jeder wandt' und drehte sich,
Und keiner hatte Hülff' und Rath für mich.

Miks Kreutzwald selle katke on tõlkimata jätnud, ei saa kindlasti öelda. Võib-olla ei tahtnud ta Güntheri hädaldamist, mis juba liigseks korrutamiseks ja sõnategemiseks kipub muutuma, nii väga esile tõsta. Iseenesest pole tõlge selle vahelejätmisega ju midagi kaotanud, ainult üleminek tundub pisut järsk ja eelmisega vähe seotud. Kuid see ei paista silma, kui ei olda teadlik katke vahelejättest.

Mõnikord on mõte tõlkimisel kas päris tahtmatult või keeleliste raskuste tõttu muutunud:

4: Da ward es mir, als sey
der Wind die Zeit,
Als laufe draussen hastig sie
vorüber

5: Schon ist es neun!

11: Nein, Vater!

14: So werf er mich in Ketten.

14: Das Gut ist mehr noch werth
als deine Schuld!
Wir geben's hin.

16: Mein armer Mann!

6: Siis näitas mull', kui jook-
seks aeg ja tuul
Nüüd kiuste võitu viletsuse
kuul —

7. Sa näed, tükk õhtut
juba äraläinud.

14: Mis minust siis ja meie
lastest saab?

19: Kui tasuda ma kogunist ei
jõua,
Siis võivad n'ad mind lasta
võlla puua.

19: Sest koht on rohkem väärt
kui meie võlg;
Nad võtku kõik mukäest,
ka eide sõlg,
Mis seie saadik mä-
lestuseks hoidsin.

20: Sa vilets mees!

Nagu „Tuletornis“, on siingi originaalis olev sõna asendatud tõlkes mõne muutähenduslikuga, kuigi vastav sõna tõlkijale kindlasti tuttav oli. Näit.:

12: Und seine Stimme tönte
fürchterlich.	16: Ja heal t'al kõlas minu sü-
dames:
13: Die ganze reiche Ernte uns
genommen.	18: Siis raiskas jälle rahe ruk-
kid käest.
19: Ihr sollt noch heut' drei-
hundert Thaler haben.	23: Viis sada rubla maksan
keelmata.

Siin on muidugi kohandatud omaaegsetele oludele.

27: Dort will ich tief mich in die
Kissen schmiegen,	33: Siis kiirest süngi pageda.
61: Er hat des Knaben Bitte
schon verschmäht,	39: Kes lapse palumist jät
kuulmata.
41: Denn Kinder sind ein wahrer
Gottes- Segen.	48: Meil lapsed on kui taevast
antud manna,

Originaalis esinevad nimed on asendatud kas ase- või nimisõnaga või mõne eestipärase nimega. Näit.:

4: Horch! Philax bellt!	6: Koer haugub õues!
11: Besinne dich, du kennst den
Franz von Moor.	16: Sa oled mees, kes rauka
hauda vautand!“
26: Dann sollt ihr auch an euren
Moritz denken	32: Siis mõtelge ka minu vaese
peale!
43: Wär' es möglich — Sigis-
mund?	51: Ons võimalik? Kas võiksid
Villeme
Du wärst es?	Ehk olla.

Ka vahemärkmeid on Kreutzwald juurde lisanud, kui talle vist tundus, et nõutavat žesti või olukorda muidu ei taibata. Näit.:

28: Ich will! Doch gib mir erst
noch deinen Segen!	34: Ma olen rahul! Önnista sa
mind
Siis inglisiilm saab süngil
valvama!
(Langebemaette põl-
vili.)
28: Margaretha.	34: Margret (kättema pähä
pannes).
28: Schlaf wohl!	34: Head ööd!
(Moorits tõuseb üles.)
35: Amtmann.	42: Kohtunik (Järgniku
vastu).
36: Amtmann.	43: Kohtunik (kär gates).

Riimide suhtes pole tõlkes midagi eriliselt silmatorkavat. Sõnu pole eriliselt nende pärast koolutatud. Vahest ainult mõttetuks on muudetud näit. järgmised värsid.

„Kas parem siis, kui sa vangi veeta
ja mitu aastat puuris kinni peeta.“

Uusi sõnu armastab Kreutzwald moodustada suffiksi -nik abil. Juba „Tuletornis“ esines näit. kannelnik; siin — linnanik, köietantsnik, tantsnik, Järgnik.

Esitatust võime järeldada, et Kreutzwald on viimativaadeldud näidendi tõlkimisel talitanud palju vabamalt võrreldes eelmisega. See ühtlasi on olnud teatud paremuseks tõlkele, mis on kujunenud palju ladusamaks ja vähem otsituks kui „Tuletorni“ oma.

„Vande ja õnnistuse“ lisandid ületavad kaugelt „Tuletornis“ esinevaid ning on oma laadilt vagatsevad, sageli jumala õiglust meeldetuletavad. Selle tõttu ei puudu „Vande ja õnnistuse“ eestistusel teatud vanainimeseline õpetav maik. Mõlemaid tõlkeid iseloomustab „Kalevipojale“ omane mõttekor-dus. Et aga „Vanne ja õnnistus“ on kirjutatud teissuguses värsimõõdus ja pikemates värssides, siis ei ole see siin nii tunduv kui „Tuletornis“. Tähelepantava joonena läbib mõlemaid tõlkeid kreutzwaldlik raskepärusus, temale omane pikk lausekonstruktsioon ja omapäraste sõnakujude tarvitamine.

*

Kreutzwaldi ennustus oma näidenditõlgete tulevikust pole senini täitunud ega ole vist lootustki, et need kunagi Wagner'i tulevikumuusikana meie lavadel loorbereid lõikaksid. Olles unustusse vajunud ja allakäinud kirjandusliigi järelvõsusid, ei ole neil tänapäeva maitsele enam midagi öelda. Kuid neil ei puudu ometi teatud tähtsus Kreutzwaldi kui ka temaaegses eesti kirjanduse söötijäänud toodangus. Tõsi küll, näidendid olid ebarahvalikud, aga selle eest seisis nende taga isik, kelle vastu tunti aukartust, kelle igas väljendises nähti ainult kaanoneid.

Kui tõlkekatsetel ei puudu neil oma jagu tähtsust Kreutzwaldi toodangus. Ei olnud ju sugugi ükskõik, kuidas värss õnnestus, vaid siin tuli arvestada seadusi. See ühtlasi sundis valima sõnu ja paremaid väljendusmooduseid. Aga see viitas ka Kreutzwaldi erinevusele teistest omaaegsetest, tema püüdele — viljelda midagi suurt, oma ajast kõrgemale küündivat. See oli ühtlasi eelharjutuseks Kreutzwaldi hiljemini tõlgitud ning ümberloodud, vormilt palju nõudlikumale „Lembitule“.

(Lõpp.)

L. Tohver.

HARRY JANNSEN

Harry Jannsen Ungaris.

See oli ilusal talvepäeval a. 1893. Kolm meest istusid ühe laua juures Hungaria võõrastemajas Budapestis: inglise rahvasaadik John Dillon, tuntud iiri erakonna juht inglise parlamendis, nende ridade kirjutaja, ungari kirjanik, ja Harry Jannsen, eelmise sõber ja külaline Ungari pealinnas, ühes villas Blocksbergi lähedal. Erakordne asi viis kokku selle kolmiku: suure rahvusvahelise saksakeelse ajakirja asutamise mõte, „kolmikliidu“, euroopa rahu tollaegseks toeks oleva kolmikvõimu-uniooni huvides. Nii siis: Ungari, Inglismaa ja Eesti üheskoos nõupidamislaua juures.

Idee oli pärit Harry Jannsenilt, kes 1893. a. keskel ühes oma noore abikaasaga Budapestis viibides juhuslikult oli tutvunud minuga ja saanud mu külaliseks kõrgel ülal kohalikkudes mägedes. Olin rõõmus, et prof. Veske järele jälle võisin enda juures tervitada eestlast, seda rõõmsam, et kunagi polnud lakanud huvi tundmast eesti keele ja kirjanduse vastu. Minu poolt kõrgesti hinnatud luuletaja Koidula lähisugulane oli mulle eriti teretunud. H. Jannsen kõneles ja kirjutas saksa keelt nagu sündinud sakslane. Pole ka ime, sest et ta abikaasaks oli haritud sakslane ja ta ka muidu läbi käis saksa literaatide ning poliitikudega.

Olin tol korral ungari nädalalehe „Elet“ (Elu) väljaandja ning stenograafiabüroo revidendina oma ameti tõttu isiklikult tuttav maa juhtivate meestega, sagedasti koguni sõbralikus vahekorras. Mina ja mu leht olid tollaegses Wekerle liberaalses valitsuses heas kuulsuses. Nii tuli H. Jannsen mõttele, mind arvesse võtta kui kavatsetava suure ajakirja tulevast väljaandjat, sest et olin sel alal juba tegev, ja pealegi tagajärjekalt. Olin nõus. Jannsen sai teada, et parajasti viibis Budapestis kuuluse inglise parlamenditegelane Dillon, kes oli õieti iiri patrioot, aga eriti sallimatu Venemaa kui türannia vastu. Mainitud inglase ungari sõbralt muretses ta soovitusel Dillon'ile. Viimane võttis meid sõbralikult vastu. Arutasime temaga oma kava mitu korda ja tundidekaupa. Ta avaldas sooja poolehoidu ideele ning märkas oma euroopaliku pilguga kohe selle tähtsust. Ilmselt ka Jannseni võluv isiksus võitis ta täiesti. Sest Jannsen, kes varemini juba mitu kuud teotses asutamise aluste väljatöötamisel, oli selle suurelt kavatsetud mõtte kutsutud esindaja. Dillon kindlustas meile oma kaastöö — kuigi pseudonüümi all — lehe jaoks, millele nimeks andsime Goethe „Westöstlicher Divan'iga“ kõlalisel sarnase „Westöstliche Rundschau“.

Ka ministerpresident Alexander Wekerle võttis selles küsimuses meid mõlemaid vastu, mind ja Jannsenit. Ta viibis vabameelse erakonna klubis praeguse Franz-Josefi platsi ääres, kõige euroopalikuma ungarlase, parun Eötvös'i mälestussamba taga. Jannsen arendas võimukandja ees meie kava ja Wekerle lubas oma toetuse: 16 000 kuld-krooni aastas, tookord esialgu küllalt, et esimese järgu ilmalehele — kui ka ainult kaks korda kuus — tuult tiibade alla saada.

See saavutatud, võisime veel 1893. a. saata saksakeelse ringkirja, mille koostas H. Jannsen, kõigile paremaile nimedele Euroopas, eriti Saksamaal, Austrias ja Ungaris, Itaalias ja Põhjamail, peamiselt Soomes. Ja kirjalikud nõusolekud saime silmapaistvaimailt kirjanikelt, kes omal maal täie õigusega võisid öelda Heine kombel:

Nennt man die besten Namen,
so wird auch die meine genannt.

Kuni tolle ajani polnud Euroopas ühtegi ajalehte, mis oleks võinud loendada kaastöölisena säärase arvu kuulsaid autoreid. Nii näit. olid üksi Soomest kutsutud: Juhani Aho, Minna Canth, J. H. Erkko, Alexandra Gripenberg, Juho Reijonen, dr. Virolahti, dr. Conrad Relander (Oulu), dr. Theodor Schwindt, mille juures ka väljandja kuulus asjatundjate hulka Soome küsimusis.

Kuigi „Westöstliche Rundschau“ suurejooneliselt visendatud programmikavandi skitseeris dr. Siegen (Leipzig), oli see sellele vaatamata Harry Jannseni töö, pealegi kõrgpoliitiline. Dr. Siegen, poliitilisis asjus vähe kogenud, tegi ainult siin-seal mõne väikese muudatuse, kuid mitte terviku kasuks. Nagu selgus hiljemini, ei vastanud ta üldse neile nõuetele, mis asetab seesugune ettevõtte oma juhile.

Jannseni teravmeelsust Euroopa seisukorra hindamises iseloomustab see sissejuhatus esimese vihu (1. jaan. 1894) eessõnana erandlikult hästi: „Mis tal (nimelt Euroopal) oleks oodata, kui tsaaririik võidukalt pääseks katastroofist, mida ta ette valmistab, seda ei lase aimata isegi Vene despotismi ajalugu Balkanil. Rumeenia ja Serbia pidid värisema Peterburi kabineti „käskude“ ees ja kandma alandlikkude paažidena lõputut Vene šleppi; Bulgaaria pidi hävitatama täiesti, pidi terveni muudetama Vene satraapiaks. Bulgaarlased keeldusid end tapmast. Sest saadik on see tubli, töökas, poliitiliselt väga andekas rahvas kiiluks hiigelkeha lihas, — aga sest saadik kuulub ka Bulgaaria Euroopasse.“ Ja edasi: „Lahutamatu huvide ühtlus ei valitse mitte ainult meie eneste keskel (s. o. kolmikliidu liikmete vahel), vaid ka iga teise rahusooiviva rahvaga, loomulik ja lubatud. Sest see on ju tagasihoidlik soov: mitte end röövida lubada, oma omanduse piirikiive mitte paigast nihutada lasta naabril, kellele ei meeldi, et elame rahu. Mitte täis hirmu, vaid täis ettevaatust peame silmas pilve, mis tumestab ida- ja läänetaevast, ja kui peame kuulma, kuidas Vene- ja Prantsusmaa mõõka ihutakse ü h e l j a s e l s a m a l kivil, siis proovime meie oma mõõga tera. Kolmikliidu tõelise kaitseiseloomu prooviks on: meie poliitilise elu rahuolikkus, vastumeelsus rahulõhkujate kunstlikkude küsimuste vastu, vastumeelsus tungi vastu tekitada segadusi, tumestada olukorda, tahta, mis on teise oma, tungida välja oma omanduse piiridest, ette valmistada kallaletunge, septseda salaseptsusi.“

Tabavamalt ei oleks võidud iseloomustada tookordset Euroopa situatsiooni, aga ka mitte keskvoimude kolmikliidus kindlustunud vaatekohti.

Harry Jannseni tublil tööol oli edu. Mõne kuu kestel oli meie ajakiri hiilgavalt läbi lõõnud ning kõrgesti hinnatav igal pool Euroopas kui ka väljaspool seda maailmaosa. Jannsen jäi ses pingutavas ja viljakas töös küll anonüümseks, kuid sai elava kirj vahetuse tõttu igal pool tuttavaks ning hinnatavaks. Ta püsis elavas läbikäimises meie ajakirja kuulsate kaastöölisega ja käis Ungaris isiklikult läbi maa politikameeste ning kirjanikkudega. Vene kirjanikkude väga head tõlked ajakirjas (N. Luchmanov, Potapenko jne.) on tema sülest.

Pseudonüüm H. von Ensian (Berlin) sealsamas on identne temaga. Selle nime all avaldas ta rea retsensioone, mis on eranditult tõelised uurimused, näit. prof. dr. Paul Nerrlich'i teose „Das Dogma vom klassischen Altertum in seiner geschichtlichen Entwicklung“ kriitiline valgustus; C. Tottleben'i „Eindrücke meiner Reise in Russland im August und September 1891“ arvustis, milles Jannsen

tungib autorile tublisti kallale ja osutab Vene olude põhjalikku tundmist. Üldse oli Jannseni hool juhitud peamiselt sellele, et meie ajakiri leiaks tunnustust esimese järgu allikana Venemaa kohta, ja selle saavutas ta täielikult. Tähelepandav ja palju arutatud oli ta artikkel „Für Bulgarien und gegen Stambulow“ (17. vihik, 1894).

Peateoseks kujunes „Westöstliche Rundschau's“ E. B. Lanin'i varjunime all avaldatud ülevaade ajakirjandusest Venemaal. Autoriks oli inglise rahvasaadik Dillon, ja artikkel ulatus paljudesse suurtesse päevalehtedesse kogu Euroopas. Kirjeldatud olukorrad tekitasid kõikjal sensatsiooni. Jannsen soetas ingliskeelsest originaalist saksakeelse tõlke harilikku hoolikusega. Muide oleks ta sama hästi kui Dillon võinud seitsmest kirjutada, sest tal olid selle aine kohta kõige paremad andmed.

Kui kasulik oli „Westöstliche Rundschau“ tegevus Ungarile, näitas varsti intsident, mille puhul just Jannseni vilunud käsi osutus väga teenekaks. Üks Ungari parlamendisaadikuist, dr. Schwicker, kirjutas väga patriootiliselt Ungari sakslaste kohustustest oma isamaa vastu. Saksa redaktor, dr. Siegen Leipzigis, protesteeris tema arvamuse järele artikli liiga kaugele mineva ungarisõbralikkuse vastu, kuigi autor väga kaugel oli sellest, mis ta Ungari kodanikuna oleks öelda võinud ungarluse kasuks. Tema, kui rahvasaadik, kes Siebenbürgeni sakslaste poolt valitud, pidi ju teadma, kui suuremeelselt Ungari alles hoidis temamaalaste äraiganud privileegiume ja neile, kes Ungaris uue kodumaa leidnud, kuid mitte kunagi isamaa vastu polnud heatahtlikud, jättis täieliku vabaduse; kuidas oleks neil muidu võinud olla parlamendis ühes prof. Schwickeriga 14 esindajat. Kuid vaatamata sellele keeldus dr. Siegen Schwickeri artiklit avaldamast. Jannsen korraldas asja nõnda, et sakslane äkki pidi lahkuma toimetuselauast ja arusaavam mees, dr. Hans Stümcke, toimetamise üle võttis. Samal ajal viidi ajakirja asukoht Berliini (Rosenbaum ja Hart teatati väljaandjatena), kuid ka edaspidi, nagu algusest peale, trükiti „Westöstliche Rundschau“ Budapestis „omas trükikojas“ ja toimetati Jannseni poolt.

Järgnes veel pool aastat segamatus töös. Meie ajakiri võitis ikka rohkem sõpru kodu- ja välismaal. Kuid aasta lõpul sündis pööre, mis oma tagajärgedega sai katastroofiliseks kogu ettevõttele. Weckerle valitsus ei suutnud püsida kõrgemalt poolt tuleva surve tõttu (reaktsioon liberaalse voolu vastu, mida tema jälgis). Tuli Desider Bánffy, piiratud silmaringiga politikamees, ja terve „Westöstliche Rundschau“ tegevus pidi juhutama vastavalt sellele silmaringile, s. o. seda tuli piirata. Veel elutses „Westöstliche Rundschau“ kuidagi kolm aastat, ametlikust hooldusest sõltuvana, ilma Jannsenita, seega ilma oma vaimuta. Jannsen aga asus Berliini, kuhu oli kukuatunud kabinetipea kindlustanud talle — tänutäheks ta tegevuse ja töö eest — koha Ungari teenistuses. Jannseni ajakirjandusliku osavuse puhul on iseloomustavaks, et Weckerle kabineti eelolevast langusest teatati esmakordselt ühe poliitilise artikli juurde lisatud toimetusemärkuses. Jannsen teadis väga hästi, et geniaalse Weckerle teenimatu tagandamine tähendas meie lehele hädaohtu. Aga kõrgemalt poolt, vana ertshertsogi Josefi, meie ettevõtte sõbra kaudu tõenäoliselt informeerituna ei võinud ega tahtnud ta ülitähtsast uudisest teha mingit saladust. Weckerle sai „Westöstliche Rundschau'st“ teada, et ta tagandatakse.

Sovinistlik, seejuures kõrgemale poole väga teenistusvalmis. Bánffy valitsus sundis „Westöstliche Rundschau“ lahkuma internatsionaalselt positsioonilt. Seega kaotas ajakiri oma tähenduse. Oli vähe mõtet Ungaris alal hoida saksaja ajakirja, kuna meil olid mitmed saksakeelsed päevalehed.

Kolme aasta pärast lõpetasin väljaandjana „Westöstliche Rundschau“ ilmumise, valitsuselt küsimata, täiesti vaikselt. Ta oli maksnud mulle ja mu abikaasale terve varanduse, üle 50 000 kuldkrooni. Ja ainus rõõm neil neljal aastal oli sobiv, ehtsast sõprusest kantud koostöö eesti rahva õilsa poja Harry Jannseniga. Lugesin ühes temaga sagedasti ka eesti kirjandust, ja mis ma olen saanud tõlkida eesti keelest ungari keelde („Kalevipoja“ 1. laul, muinasjutt „Koit ja Hämarik“, Koidula „Ema süda“ jne.), on sündinud tema initsiatiivil ja on toimunud tema kaasabil. Ta nimi teenib austust mõlemal maal! Ajakirjanik, kes annab oma rahva suurimale vaenlasele tundmatuna ja kättesaadamatuna väga tunduvaid hoope, kirjanik, kes suurima andekuse ja hoolega loob haritud ja tsiviliseeritud Euroopa rahvaste keskel *coopération intellectuelle*'i, mees, kes viis kaks sugulasrahvast siduva liikmena teineteisele lähemale! Tõepoolest, mitte tühine asi. Jah, kui tänane Euroopa oma olukorda suudaks paremini hinnata kui praegu, siis peaks pöörduma tagasi, ja nimelt võimalikult varem, selle silmapaistva eeskuju juurde, mille andis talle H. Jannsen, ja jällegi ühendama haritud rahvaste vaimlisi jõude kultuuri igivaenlaste vastu.

Béla Vikár (Budapest).¹⁾

Kirjanduslik ülevaade.

André Maurois: **Armastuse heitlikkus** („Climats“). Tõlkinud: Olli Olesk. Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1930. Hind 3 kr. 75 senti.

See on armastuseromaan parimas mõttes. Kõigi ebavoorusteta, mida mõnikord arvatakse võivat prantsuse romaanidele ette heita; kõigi hüvedega, mis tõstavad prantsuse kirjanduse nii kõrgele tasapinnale. Ning neile hüvedele lisandub midagi, mingi hingestatud kaaskõla, mis tõstab muidu nii tüüpiliselt prantsusliku teose nagu mingile erilisele, kui tahate — kõrgemale tasapinnale. André Maurois sulatab oma prantsuslikku vaimukusse inglispärast ehedust ja sujuvat tundelisust. Peale selle oskab ta tajuda hingeliste elamuste peenimaid varjundeid, oskab näha tunneteilmast seda, mis on n. ü. ridade vahele kirjutatud. André Maurois oskab olla intiimsem kui prantsuse kirjanikud tavaliselt; ta suudab purustada konventsionaalsuse puhtvormilised kütked. Tulemuseks on prantslastele nii haruldane tundelisus, võiks ütelda koguni: lüürilisus.

Sealjuures on romaani kompositsiooniline külg ülimal määral prantsuslik täiuslikkuse, tasakaalu ja selguse mõttes. Osava ning omapärase võtte varal jaotab autor sündmustiku kahte ossa, saavutades sellega plastilisust ja mõjusust, mis oleks muul teel kättesaa-

¹⁾ Saksa keelest tõlkinud O. Urgart.

matuks jäänud, — plastilisust peamiselt sisemiste elamuste, hingeeluliste keerukuste kirjeldamisel.

Romaani eesmärgiks on armastuse kui eeskätt hingelise ja vaimlise, tunnetele tugineva, meeoludest sõltuva kompleksi üksikasjaline kirjeldus. Seks jälgib autor armastusega seotud elamusi kahe keskkuju — mees- ja naiskuju — vaatevinklist, lastes esimeses jaos pihvida meest naisele, teises jaos naist mehele. Kuna meeskuju jääb mõlemas romaaniosas seksisamaks, on naiskujuks romaani teises osas teine isik, meespeategelase teine naine, keda seovad nägematud hingelised niidid mehe esimese naiselega.

Huvitavam, sest et hingeeluliste keerulisuste hulgalt rikkam, on romaani teine osa. Esimene osa („Odile“) on sirge- ja selgejoonelisem. Siin tutvume esmalt mees-peakuju — Philippe Marcenat' — lapse- ja noorpõlviga, siis tema abielu eel-looga, abieluga, selle purunemisega ja abielu purunemisele järgnevale kannatustega. Hingeelulisist tähelepanekuist väga rikas esimene osa on siiski oluliselt ainult sissejuhatuseks, võib-olla oleks õigem ütelda: aluseks teisele osale. Teine osa („Isabelle“) alles arendab lõpuni kõik esimeses osas antud eeldused, viib need viimsete konsekventsideni.

Teises osas on jutustajaks tegelaseks Philippe'i teine naine, Isabelle. Kõik hingelised elamused, mis panid Philippe'i kannatama esimeses osas kirjeldatud abielus Odile'iga (esimese ja teise jao vahel on möödunud maailmasõda), sunnivad nüüd kannatama Philippe'i teist naist, Isabelle'i. Tundub, nagu oleksid osad vahetatud; tugevamaks pooleks oli esimeses osas naine, teises osas on mees. Mehe elamused esimesest osast projitseeritakse teises osas naise hinge, mis annab neile pisut erineva värvingu, kuid tõstab seda selgemini esile ühise põhilaadi. Midagi tontlikku on paiguti Isabelle'i elamustes, — nii täpsalt jäljenduvad neis Philippe'i elamused eelneud abielust. Ning samal ajal muutub Philippe ise oma esimese naise Odile'i teislaseks kõigi varjunditega, kuni traagilise pettumiseni armastuses väljaspool abielu. Romaani kolme keskkuju — Philippe'i, Odile'i, Isabelle'i — vahele põimub sündmustiku arenedes nii palju ühendavaid ja siduvaid jooni, et lugeja jälgib seda psühholoogiliste keerdsõlmede labürinti haruldase huviga, olgu kaasa elades või autori osavust imetelles.

Teos lõpeb omapäraselt pehme, nukrusesse looritud akordiga. Armastuses väljaspool abielu pettunud ja palju kannatanud Philippe leiab tee tagasi naise juurde, temas tekib vastne selitatud, hingestatud armastus naise vastu, mille lõpetab ootamatu surm. See lõpp tundub vääriiselt kroonivat kogu sündmustiku keerukat, kuid habrast ehitist; see on kompositsioonilises mõttes väga hästi õnnestunud võte.

Mainimata ei saa jätta peent, peaaegu eriteldamatut vahet esimese ja teise jao stiilis. Autor on osanud usutavaks teha, et esimene osa on tõesti mehe, teine naise kirjutis. Lisaks annab teisele osale erilise varjundi seik, et see on kirjutatud peale mehe surma.

Tõlge on tunduvalt parem kui käesoleva aasta alul sama tõlkija sulest ilmunud Pierre Loti' romaani „Elust pettunud“. Et mul André Maurois' teose algupärandit käepärasest pole, ei saa ma kontrollida tõlke täpsust; stiililine külg aga on rahuldav. Häirivalt mõjub ainult tõlkija eesti keel, mis ikka veel kirendab vigadest.

M. Sillaots.

Aino Kallas: Kogutud teosed. V anne: Katinka Rabe. Soome keelest tõlkinud Friedebert Tuglas. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1930. 204 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Käesolev teos on Aino Kalda omadest vist küll ainuke, mille algupärandid ja eestikeelsest tõlget lahutab teineteisest koguni kümne-aastane vahemaa, kuna kõik teised sama kirjaniku teosed on meikeelses tõlkes ilmunud tavaliselt kohe peale originaali ilmumist. Ühtlasi on see teos ka täiesti erinev autori loomingu teistest toodetest, moodustades omaette peatüki Aino Kalda ilukirjanduslikus toodangus.

„Katinka Rabe“ on lapse-elulugu, mille ulatus on ühelt poolt piiratud esivanemate eluloolise visandiga, mis on aga peetud üldjoontes, kuna jutustuse tüveks on võetud nimitegelase elulugu sündimisest kuni teise piiritulbani: lapseeast väljajõudmiseni. Esivanemate lugu moodustab nagu selle teose sissejuhatus. Katinka Rabe elulooline vaatlus pole täiel määral nähtud ega kujutatud kolmanda isiku ega ka enesevaatluse seisukohalt, vaid need mõlemad kujutusviisid jooksevad kõrvuti ja teineteist läbides, sageli aga sulades kokku ühiseks vaatlusvõtteks. Nii ei saa käesolevat teost selle kujutuslaadilt nimetada ei objektiivseks kolmanda isiku lähtekohalt nähtud kirjelduseks ega ka isikuliselt memuaariliseks. Kuid viimane element on nii tunduv ning tugev, et see on selgesti märgatav ka sellele, kes ei tunnugi autori elulugu. See väljendub paljudes piirjoontes ja hellustes, mis leiduvad pea kõikjal kirjeldustes nii avalikult kui ka poolenisti ridade vahele peidetult. See väljendub algusest lõpuni selles kirjanduslikus kohtlemises, mis autor laseb osaks saada oma teose nimikangelasele.

Katinka Rabe on sündinud perekonnas, kelle kodanikuseisuse traditsioonid ulatuvad XVII sajandisse, millest on pärit see poollegendaarne perekonna esi-isa Abraham Davidovič, keisrinna Katarina üks paljudest tundmatuist väikelemmikuist, kes rajas enda asutatud õllevabrikuga ühtlasi ka oma suguvõsa, kellele ta andis esimesega vajalise majandusliku jõukuse ja kelle harud paiskas ta selle ja oma rahvusvahelise ekspansiooni tõttu vägagi kiiresti üle kogu Euroopa laiali, nii et paar sajandit hiljemini võib tilluke Katinka Rabe kõnelda juba oma onu- ja lallepogadest Londonis, Pariisis ja Berliinis, asudes ise põhjamaises Soomes koos oma venenimeliste sugulastega. See perekondlik eellugu on omapärane katse anda puht-ilukirjandusliku kujutlusega kõrvuti ka läbilõik kodanlikust aadlist, milleni on aidanud selle õllevabriku rajaja järeletulijaid nende suguvõsa esi-isa majanduslik jõukus. Teinekord tekib „Katinka Rabet“ lugedes koguni kahtlus: mis on olnud autorile kujutamisel otsemaks eesmärgiks, kas Katinka Rabe lapseõlve kirjeldus või hellumusetunded ta perekondliku mineviku vaatlemisel? Kas on autor tahtnud anda meile Katinka Rabe lapseõlvekuju tema perekondliku mineviku taustal või on heljunud autori silme ees peaaesandena Katinka Rabe suguvõsa kodanlik õils aadel, mis pole kaugeltki väiksem kui mõne tõelise siniverelase oma, kuna nimitegelane on vaid oma esivanemate õilsuse väljenduse kaudne kandja? Need kaks pea-eesmärgi võimalust on käesolevas teoses sama tihedalt kokku liitunud nagu autori objektiivne ja isikupärane kujutuslaadki.

Aino Kallas on jutustanud meile Saaremaa tõe- ja anekdoodipäraseid lugusid, on püüdnud iseloomustada Eesti väljaveo-haritlase hingeelu, on õnnelikult katsetanud hingestada meie lahkusuliste ootuste-lootuste meeleolusid, on lasknud end inspireerida sellisest maailma vapustavast õnnetusest, nagu oli „Titanic'u“ hukkumine, ja on siis meie hilisema keskaja sündmusi vestnud oma meisterlikult arhaiseeritud sõnastuses. Neile kõigile on nüüd käesolevgi raamat lisandanud uue ilme: see on memuaariline lapse-elu hellunud kujutis ligema mineviku taustal. Tõeliselt autobiograafiline teos, vähemalt autobiograafia esimene peatükk. Kronoloogilises järjekorras on lugu küll nii, et Katinka Rabe elulugu oli nagu sissejuhatuseks neile ajaloolise taustaga kummalistele lugudele, mis andis meile autor oma „Võõras veres“, „Barbara von Tisenhusenis“ ja „Reigi õpetajas“. „Katinka Rabe“ oli 1920. a. algupärandi ilmudes esimene samm sellele historismiharrastusele — esimene ja lisaksin juurde: õnnestunum, mis on väljendunud eespool-nimetatud kaugema mineviku kirjanduslikes kroonikais.

Kui kolmel nimetatud ajaloolisel novellil tundub võrdlemisi oht-ralt literaarset kõrvalmaiku, siis puudub see aga täiesti „Katinka Rabes“, mille jutulõnga areng on märksa vähem kirjanduslik ja voolab vabamalt ning painduvamalt kui kolmes esimeses, milles lei-dub nii mõndagi tehtuna tunduvat; kuigi see tehtu on täiesti kunsti-pärane ja laitmatu oma olemuselt kui ka käsitluselt, aga teatud kui-vusest pole kirjanik neis siiski mööda pääsenud. Sellist kuivust ei leia me aga „Katinka Rabes“, ja see tohiks olla seltes olevikule ligi-dases kujutluses juba iseenesest hinnatav väärtus.

Oma lapseliku kangelase elust annab Aino Kallas rea üksikuid pilte, mis oma helmestikus annavadki vaid impressionistlikus mõttes teatud terviku. Autor on osanud valida just selliseid momente, mis sõõbivad meelde ja on tema nimikangelase lapselikule meeleolule ning tujudele kas iseloomulised või jälle omapäraselt vaatluseks ase-tatud. Nii leiame „Katinka Rabest“ sääraseid reljeefseid pilte ning kujutisi, nagu on näiteks öösi jões suplemas käik.

„Katinka Rabes“ on autor nähtavasti tahtnud kokku sulatada kaks vastandlikku maailma, millest üks esindab enam elu praktilist rahvusvahelisust oma esindaja Abraham Davidovič Rabega, kelle ees-ja isanimi vihjab juba teatud rahvusele ja rahvusvahelisusele isa poolt, ja emapoolne teine esivanem esindab mingit põhjamaisemat rokokood, mille tüüpilisemaks esindajaks on Fataburid, kes annavad ebapraktilisuse- ja esteetilisuseverd Katinka Rabe sugupuule, milline pool kehastab ühtlasi ka aristokraatluse õilsaid sugemeid selles äsja-rajatud perekonnas.

Katinka Rabe läpselik ebaselge profiil koosnebki kahe oma nimetatud ürg-esivanema vastandliku peajoone ristlustest. Varakult teatud iseseisvuse ja omapära poole rühkimise tahtest tiivustatult on muutunud Katinka Rabe võrdlemisi tundeliseks ja isekaks lapseks, kelles lasebki autor vastu peegelduda tema perekonna, õigemini vanaisa perekonna sündmusi. Neis viimaseis on aga juhtivaks vai-muks, kes kõik teised painutab oma valitsemishimulise tahte alla, just vanaema — Mummuli, kelle kõrval kahvatuvad kõik teised selle perekonna liikmed: kõige pealt Katinka ema, isa ja vanaisa, kelle kurvastus ning lein mõjub Aino Kalda kujutises koguni veidi koomili-seltki oma näilises liialduses: täisnutetud taskurätid poja surma puhul.

Katinka Rabe kuju lapselikud diskreetsed jooned on arusaadavalt ebaselged, nagu iga kujunemisel oleva lapse omad. Autor ei näita meile ka oma nii ligidase Katinka kujunemise protsessi ennast, vaid märgib ära selle alguse üksikuid momente, kuid ta teeb seda Aino Kaldale omase veendumusega, mis kustutab nii mõnegi üleskerkiva vastuväite.

Kuid eksivad need, kes otsivad sellest teosest järjekindlalt arenatud kujunemisromaani. Selleks on Katinka Rabe kuju olnud raamatukirjutajale liiga ligidane ja autor pole ju ka varemalt kunagi üllatanud meid oma sügavustesse küündiva analüüsiga, vaid on leppinud alati oma tegelaste kujude iseloomustusel peatähiste asetamisega, paigutades need aga nii maitsekalt nähtavale, et meie neist möödudes ei jäta oma tähelepanu neile pööramata. See on juba kord Aino Kalda kirjandusliku tehnika õnnestunud maneer, mis sellisena ei ärata meis vastumeelsust isegi sel puhul, kui leiame kergelt möödumist nähistest ja meeleoludest, mis meie arvates vajaksid üksikasjalisemat analüüsi. Eks ole me leidnud selliseid iseloomulisi markeerimisi juba „Mere tagant“ novellides, „Ants Raudjala“ iseloomu kontuurjoontes ja vahest kõige hukutavamalt „Seitsme“ nimelises novellikogus? Selline kerge märkimine on alal püsinud ka Aino Kalda arhaiseeritud novellides. Aga kõige õilsamalt värske ja õrn on see „Katinka Rabe“ lapse-eluloos.

Aino Kallas armastab kirjanikuna oma viimase ajajärgu teostes lõpetada sündmusekäiku mingi katastroofilise suursündmusega, mis bassilise hääle vapustusena haaraks lugeja oma maestoso-kõlaga, jättes selle veel kauaks lugeja hinge kajana kõmisema. See kirjanduslik võte leiab Aino Kalda ilukirjanduslikus loomingus just kõige selgema väljenduse, alates käesoleva teosega. „Katinka Rabes“ on selliseks suur-akordiks nimitegelase isa uppumine, mis vagnerliku vägevusega lämmatab kõik teised tunded ja meeleolud, mis oma leina sügava põhiheliga katkestab Katinka lapsepõlve ja selle kujutlusegi, kandudes kindlasti üle ka algavasse nooruspõlve ja saades kahtlematult selleski mõneks ajaks juhtmotiiviks. Meie aimame ning tunneme seda suurt lõpp-akordi juba Katinka haiguse ajal, mil sünnib tema hingeline sõprusleping oma isaga, mille kujutuseõrnus laseb oletada juba Aino Kalda lemmikulist vägevast ja katastroofilist lõppu, mille traagilisuse suurus ja puhtus peavad üllastama meie hinge ning kogu olemust nagu kõigi klassikute draamad. Ei ole vist ekslik oletada, et Aino Kalda ajalooliste novellide katastroofiline lõpp-lahendus ongi pärit autori oma-aegsest klassikalise kirjanduse harastusest, kuid ilma et see joon laseks viia end mõnele teatud kirjanikule, veel vähem mõnele üksikule kirjanduslikule teosele kui eeskuju andvale.

Friedebert Tuglas on tõlkijana meisterlikult lahendanud oma ülesande ja sellega mõjuvalt kaasa aidanud Aino Kalda meistri-novelli väärtuste esiletoomises.

Bernhard Linde.

A. T a m m a n n : Võlglane. Näidend 3 vaatuses. Eesti Haridusliidu kirjastus Tallinnas, 1930. 87 lk. Hind 2 krooni.

Eesti Haridusliidu mulluse näidenditevõistluse järelkajana on meie kehv näitekirjandus rikastunud jällegi ühe teose võrra, kuigi mitte just väga kaalukaga. Võistluse eesmärk oli soetada maanäi-

telavadele kohast materjali peo-õhtute eeskavade täiteks. See võistlusnõue surus esitatud teostele oma pitseri, piirates autorite ainekäsitlemist meie maanäitelavade tehnilise arenemisastme ja näitetrupi võimetega.

A. Tammann on juba varemalt soetanud maanäitelavadele selliseid vähenõudlikke lavatükke, nii et tal on aine käsitlemiseks juba teatud vilumus.

Käesolevgi näidend kuulub seesuguste kilda, ja sellele ei saa läheneda kirjanduskriitiliselt kuigi nõudlikult. Raamatu kaas ütleb meile teose sisu juba üldjoontes: punaste üldkontuuridega värvikandja-üliõpilane, punase leegitseva südamega, täidetud veksliplanketil, mis kannab peategelase Peeter Kuusekäära allkirja.

Teos osutubki kergeks üliõpilasjandiks, mille avab kostikohapidaja proua Lipman Tartust, ilmudes Kuusekäära tallu perepoja Peetri talviseid võlgu sisse kasseerima.

Üliõpilane Peeter on nähtud ühistegelase silma kaudu selliselt, nagu meil on harjutud nägema korporante senises kirjanduses. Autori andmeil on Peetril pärast nelja-aastast studeerimist juba „mõlemad eksamid“ tehtud ja ta oma jutu järele lõpetavat ta juba sügisel põllumajanduse-teaduskonna.

Teatud sihiga on autor teinud Peetri laisaks ja pummeldajaks, kes talvel Tartus pummeldab ning armatseb ja suvel kodus laiskleb ning teenija Tiinat magatab, kuni see raskejalgseks jääb. Juhuliselt külla sõitnud kaasvõitlejatega lastakse tal ka kodu joomist demonstreerida ja kuraasikas olla, et saavutada tendentsi ja lavalist efekti. Kurioosumini vijakse see tüüp teose lõpul, kus autor paiskab ta äärmisest ülbusest ja kuraasist, mis anekdootis korporandile külge poogitakse, paari minuti jooksul äärmisse kahetsusse ja alandusse isa, ema ja Tiina ees. See pole inimlikult võimalik ega usutav säärase isiku kohta, millisenä on autor kujutanud Peetrit.

Peetri vastasmängijaks on teenija Tiina. Äärmiselt töökas, kohusetruu, arukas ja suure hinge ning sisemise intelligentsiga. Ta võtab kõik enda süüks, on valmis koormat kandma ükski ja aitama veel sedasama Peetrit, kes teda nii ülbelt oli teotanud ja ta naiselikku au inimlikkude seaduste järele kõige alatumal kombel porri tallanud. Aga Tiina pole käinud ülikoolis ega loe ennast haritud inimeseks, vaid ta on oma voorused omandanud karjakasvatuse-koolist. Seega ütleb autor selgelt: Peremehed, ärge pange oma poegi ega tütreid ülikooli, kus nad õpivad jooma ja liiderlikeks logardeiks! Juhtige neid karja- ja põllumajanduslikkudesse koolidesse, kus antakse tõsist südameharidust, töösust ja -armastust! Kõigiti ajakohane, moodne hüüe ning kirjanduslik illustratsioon meie praegusele hariduspoliitikal, kus loomakasvatus on asetatud kõrgemale inimesekasvatusest. Kahju, et seda kõik on tehtud nii ebakirjanduslikult, meelevaldselt moonutades inimesi, ignoreerides kasvatus- ja psühholoogia seadusi, mille järele peaks Peeter Kuusekäär olema sootuks teine isik ka korporandina ja inimesena, kui näitab seda autor.

Samuti üldkontuurilised on ka teised tegelased.

Proua Lipman on harilik lõhverdaja vanaeide tüüp, kes ei taha midagi rääkida, tahab kiita ainult Peetrit, kuid seejuures räägib Peetri emale Peetri üliõpilaselust siiski sündinud ja veel rohkem väljamõeldud lugusid, mis rõövivad Leenalt südamerahu ja kaotavad usu ta armsasse poega.

Kaarel on järsusõnaline peremees, kes näidendi lõpul pojaga

kõvasti arveid õiendab, kuid sealsamas oma kibedad sõnad murrab, pojale andeks annab ja ta teenija Tiinaga paari õnnistab.

Lõpul tehakse äärmisest katastroofist paaril leheküljel Ameerika naljapiltide eeskujul happy end.

Kogu näidendit elustavad veel tossike armuvalus sulane Sass ja äärmiselt terane ning ninakas karjapoiss Juku — tüübid, kes talupojajandis tavaliselt kunagi ei puudu.

P. Hamburg.

Eesti biograafiline leksikon (I—IV). Toimetus: prof. A. R. Cederberg (peatoimetaja), prof. H. Koppel, prof. J. Kõpp, prof. A. Saareste, dots. P. Treiberg, F. Tuglas, R. Kleis (sekretär). Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused II. K./ü. „Loodus“, Tartus 1926—1929. VIII + XX + 144 + 160 + 160 + 180 lk Hind: I—III à 4 kr., IV 7 kr.

Teaduslikud käsiraamatud on praeguses teaduse arengus, kus vastav materjal ja kirjandus ülevaatamata suur, vältimatu tähtsusega. Iga teadus nõudleb omakohaseid teaduslikke käsiraamatuid. Uuemal ajal on nende käsiraamatute hulgas eriliselt suure tähtsuse omandanud leksikonlik teatmekirjandus, kus ainetik on jagatud enam kunstlikul printsiibil. Ajalooteaduse alal on siin erilise tähtsuse saanud bibliograafilised ja biograafilised leksikonid.

Biograafilisi leksikone on kahte liiki. Kitsa-alalisemad biograafilised leksikonid piiravad oma tegelaskonda kas üksiku kutse piirkonna või nähtusega, kuna üldisemad ajaloolised leksikonid haaravad enam-vähem kogu ulatuses üksiku maa, riigi või rahva ajaloos kuidagi tähtsaid isikuid.

Meie Baltimaade ajaloos on senini puudunud selline üldisem biograafiline koguteos. Algeid on olnud ainult kutsealaliste leksikonide näol. Nii Fr. K. Gadebusch'i teos ajaloo-kirjanikkude kohta: „Abhandlung von Livländischen Geschichtsschreibern“ (1772) ühes K. E. Napiersky' jätkuga (1824), üldisem J. F. v. Recke' ja K. E. Napiersky' „Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Estland und Kurland“ (I—IV, 1827—1832) ühes Th. Beise' täiendise ja jätkuga (I—II, 1859—1861), vaimulikkude alalt L. Arbusow'i „Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert“ (1904 j.), K. E. Napiersky „Beiträge einer Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland“ (I—IV, 1843—1852) A. W. Keussler'i jätkuga, samuti Paucker'ite leksikonid samalt alalt; kunstnike esitab W. Neumann'i „Lexikon baltischer Künstler“ (1908), arstide kohta on I. Brennsohn'i „Die Aerzte Livlands...“ (1905) ja „...Estlands...“ (1922), peale selle mõnesugused Album academicum'id ja perekondade ajalood, mida õieti raske mõõta leksikoni mõõduga. Peale selle on siit tegelasi Saksa, Vene, Rootsi, Taani ja Soomegi leksikonides, kuid loomulikult on need teosed koostatud teistel printsiipidel, nii et meie ajaloo tarbed on seal ka vastavalt arvestamata.

„Eesti biograafilise leksikon'i“ eessõnas märgitakse (V lk.) Jung'i kirju J. Hurdale (11. VI ja 7. VII 1877) ja J. Kunder'ile (15. X 1882 ja 11. XII 1885), kus on kõneldud ka „Eesti kirjanikkude leksikonist“, mis nähtud umbes Napiersky ja Recke tööde jätkuna, kuid sellest pole asja saanud. Ainult alustuseni jõudsid, nagu teame, ka K. A. Hermann'i „Eesti üleüldise teaduse raamat ehk encyklopädia konversationi-lexikon“ ja J. Muide „Hariduse sõnaraamat“, nagu on

entsüklopeedilised leksikonid meil senini ainult alustatuks jäänud kõigi uute püüdude ja mõtteavaldiste kiuste.

Et siiski Eesti biograafilisest leksikonist on asja saanud, siis seda küll väga tublisti Akadeemilise Ajaloo-Seltsi töö tõttu, kus vajalikku organiseerimistööd on üritanud eriti prof. A. R. Cederberg'i energia, kusjuures muidugi mõõtmatu on see energia, mida on nõudnud juba asja tehnilinegi külg „kitsamalt toimetuselt“ — koosseisus prof. A. R. Cederberg, dots. P. Treiberg, R. Kleis — kõnelemata teaduslikust ja sisulisest järelkontrollist üksikute artiklite puhul, missugune ülesanne peaaegu ära langeb mail, kus teadlaste kaader ja valitavate kaastööliste hulk võimaldab suuremat valikut.

Käesolev „Eesti biograafiline leksikon“ on kõige pealt ajalooline leksikon. See on: temas on püütud koondada kõiki Eesti ajaloos kuidagi tähtsaid olnud ning olevaid tegelasi.

Et see on õieti esimene teos meie ajaloo-sisulises teatmekirjanduses üldse, mis läbi viidud metoodilise järjekindlusega, ja tema ka kauaks ajaks jääb põhjanevaks ning eeskujuks teistele sarnastele teatmetoostele, siis ei ole ülearune selle dispoitsiooni üldilmet ligemalt puudutada, sest me ei kohta siin mitte ainult üldisi metoodilisi küsimusi, vaid ka eesti ajaloo käsitlemise eriomasusi.

See ei ole mitte ainult mingisugune ajaloo-filosoofiline probleem või mõtteakrobaatiline spekulatsioon, kui me peame ikka uuesti ja uuesti üles tõstma eesti ajaloo mõiste küsimuse. Küsimus seisab selles, mida me mõistame eesti ajaloo all ja mida tuleb võtta eesti ajaloo uurimise ülesandena. Kas ainult eesti rahva ajalugu, niisugusena nagu see rahvas on esinenud varemaist ajast, moodustades enesest nüüd siin Balti mere rannikul pikemat aega ainult talupojaseisust, kellel üldiseses poliitilises jne. ajaloos oli võrdlemisi vähe ütlemit ja kelle kui rahva ajalugu ta silmapaistvamailt tegelasilt algaks vahest alles 19. sajandiga. Või tuleb eesti ajaloo all mõista Eesti maa ajalugu, s. o. selle maa ajalugu, mida umbes võtab oma alla praegune Eesti riik ja kus kauemat aega on olnud eesti etnograafiline piirkond. Sel juhul peaksime, asetades eesti ajaloo uurimise enam-vähem lokaal-ajaloo seisukorda, rahvuse peale vaatama silmas pidama kõiki neid nähtusi, mis on toimunud sünnsete lokaalsete piiride ulatuses ja mis on geograafiliselt siit pärit.

See küsimus on tähtis sellepärast, et kui näit. eriti teatmekirjanduses aluseks võtta üksnes rahvuslikku printsiipi, siis ulatub see kriteerium ainult nende nähtuste hindamiseni, mis on otseselt seotud rahvusliku arenemisega ja rahva elu ning olukorraga. Poliitilise ajaloo alal võime leida siin ju võrdlemisi selgeid piirjooni, ja me võime õige kergesti ära määrata nähtusi ja hinnata isikuid, kuivõrt otseselt või väiksema kaudsusega on nad väärtustatavad eesti rahva seisukohast. Kuid kindlasti on meil ülesandeid ka eesti paikkondliku ajaloo suhtes, kus nähtustiku hindamisele ei taha rahvusluse-möödupuu hästi küündida. Nii on paikkondlikust seisukohast ka meile kindlasti hinnatavad näit. kõik loodusteaduslikud distsipliinid. Meile on tähtsad näit. kõik uurimused meie maa-ala floora ja fauna suhtes, kuigi need tuleksid ka võrastelt, samuti kui kõik, mis puudutaks filoloogia alalt meie keelt või etnograafiast meile eriomaseid nähtusi. See on sama nähtus, mis teeb arheoloogiat rahvuslikuks teaduseks ka siis, kui ta uurib rahva asupaigast neid nähtusi, mis pärit sellest ajast, mil vastav rahvas siin veel ei elanudki. See on olemas juba vastava teaduse meetodist, kuna selline esemelist nähtustikku või kultuuri jälgiv tea-

duselaad iseenesest juba asetab isiku vaadeldava eseme taha, mitte esiplaanile. Samasugune lugu on näit. ka kunstiajaloo, arhitektuuriga jne. Kinniskunstised neil aladel vastavad näit. jällegi õiguseajaloos õigusenormidele, mille tõttu siin maksnud õigusenormid ja nende uurijad ei saa ajaloo uurimise seisukohast mitte rohkem hüljatavaks kui näit. kõige otsesem rahvusesse puutuv küsimus.

Kui ongi konstateeritav, et nende nähtuste vaatlemine on sobitatav niikuinii ka u d s e l t „eesti rahvale tähtsuse“ mõistega, siis ei saa jätta mõnmata, et lõppude lõpuks sellest seisukohast, kus võtame rahvuseprintsipi kõige laiemas ulatuses, on meile kaudselt tähtis ka kas või näit. selline meile nii eelarvamust tekitav nähtustik kui balti aadli langesstaaditsemine ja separaaditsemine oma eraldiolemisega ja eesõigutsemistega riigivõimude (Vene, Rootsi, Poola, Taani) ees. Eks ürgne kaudselt võetavatena sellest balti junkru separatismist teatud määral lõppude lõpuks ka meie eesti rahva iseseisvuse ja iseolemise mõtte tärkamine ning juurdumine.

Selles mõttes — kas nii või teisiti — peab ka ajaloolise tegelaskonna vaatlemine meie ajaloo käsitlusel teatmekirjanduses kindlasti olema laialdasem kui otsene eesti rahva arenemise orgaanilise vaatluse tarve.

Näib üldiselt, et siin on biograafilise leksikoni toimetus kriteeriumi pisut liiga kitsa võtnud. Ta seletab eessõnas: „Samatüübiliste välismaa teoste eeskujul on Eesti Biograafiline Leksikon oma laadilt mõeldud teaduslik-ajaloolise teatmeteosena, milles aset leiavad kõigi nende isikute elulood ja võimalikult ka hinnangud, kes Eesti maa ja rahva ajaloos, nende poliitilises, tulunduslikus ning kultuurilises arenemiskäigus on etendanud enam-vähem silmapaistvat osa, alates neist aegadest, mil eestlased astuvad ajaloo valgusse, see on üldiselt XIII sajandist, ja lõpetades olevikuga... samuti on püstitud arvamusel, et vanemategi aegade tegelasi praeguse Eesti maa-alal kui ka üldse Vana-Liivimaal Eesti ajaloo seisukohast tuleb arvestada: kuigi mitte eesti kannust võrsunud ja oma tegevuses eesti rahvast niisugusena ja tema huve kas üldse mitte või õige vähesel määral maksvaks tunnustades, kuuluvad nad siiski Eesti Biograafilisse Leksikoni, esiteks seepärast, et nad toimisid maa-alal, mille rahvastik koostus eestlasist, ja teiseks sel kaalutlusel, et nende tegevusel kaudselt või otseselt pole puudunud oma mõju ning tähendus meie rahva käekäigus.“

Nagu siit selgub, on toimetus lähtumise aluseks võtnud natsionaalse printsipi ja paikkondlikke tegelasi rohkem kaudsemalt juurde haaranud. Oleks võetud teadlikumalt aluseks paikkondlik mõõdupuu — kas iseseisvalt või rahvusliku kõrval, siis oleks natsionaalne mõõdupuu esinenud kõige pealt tegelaskonna rikastamise kriteeriumina, nii et selle mõõdupuuga oleks lihtsalt juurde võetud neid tegelasi, kelle muidune tähtsus poleks küllalt küündiv olnud. Tegelikult ongi asi nõnda kujunenud, et sel kombel — juba põhjustatud vaatluse metoodilisestki küljest, kus ligema-aegsete tegelaste hulk tegelaskonna püramiidis niikuinii peab moodustama aluse — nüüd ka eesti soost tegelaskonna esitamisel moodustab nende tegelaste kogu hulk, kelle surmaaastad ulatuvad 20. sajandisse, üle poole kogu tegelaskonna hulgast (üle 585); ligi veerand (üle 235) langeb surmaaastailt 19. sajandisse; ka 16., 17., 18. sajand on võrdlemisi veel küllalt tugevasti esindatud (65, 93, 85 tegelast). Aga varemajad sajandid on võrdlemisi nõrgad: nii leiduvad seal 15. sajandi kohta 9 tegelase surmaaastad, 14. s. — 19, 13. s. — 7, 12. s. — 8, 11. s. — 5.

Üldiselt on olukord ka ruumiliselt nii, et juba puhtkaasaegsed tegelased võtavad eneste alla umbes üle $\frac{1}{3}$ ruumi.

Leksikoni sellise proportsiooni arvestamine on ju lõppude lõpuks võib-olla teatud määral maitseasi, ometi tundub, et teos oleks võitnud oma ühtluses, kui oleks püütud teda siiski minevikus rohkem ajaloolisemaks teha ja seda — kui mitte kaasaegsete albumlikku joont kärpides, siis vähemalt vanemat tegelaskonda rikastades.

Kindlasti aga näib see leksikoni printsiibi küsimus kahjulikuks osutunud olevat näit. eestikeelse kirjanduse ja keele arenguga seoses olnud nimede rohkemas esitamises, mis on sündinud mitmete kaalukamate tegelaste väljajätmise kulul. Ikkagi ei saa ju läinud sajandi mõne eestikeelse paarirealise värsikese või armsale maarahvale kuskil kalendrisabas kirjutanu moraaliõpetusekese autorit tähtsamaks pidada kui üht või teist nime näit. balti kirjanduse alal, eriti kui see on oma ainekogu valinud eesti rahva elust. Mötlen siin näit. Peter Zoega v. Manteuffel'it, Manfred Kyber'it j. t. Samuti oleks võinud balti kunstiajaloo esitatud olla rida nimesid, näit. 15. sajandist Hermann Rode (1468—1501 Tallinnas), Bernt Notken (1440—1517), kullasepp Hans Ryssenbergh jne. Nii balti kirjanduses kui kunstis oleks leidunud mõndagi arvestatavat ja — avastatavatki. Ja kuigi nende juures võiks ühel või teisel juhul eriarvamusi tekkida, siis oleks kindlasti tulnud rohkem rõhku panna balti ajaloo kirjanikkudele. Puuduvad näit. sellised suured kui R. Staël von Holstein, kelle käsikirjas paljundatud neljavihuline „Materialien zu einer Geschichte des Livländischen Landes-Staates in der zweiten Hälfte des XIX Jahrhunderts“, mida leksikonis isegi tsiteeritud (6—7 korda), juba õigustaks selle autori esitamist, seda enam, et talt peale selle on rida tähtsaid artikleid, mis puudutavad küsimusi meie balti ajaloo alalt, näit. „Baltische Monatsschrift“ jne. (eriteostena „Fürst Paul Lieven als Landmarschall von Livland“, Riga, 1906, ja „Baron Hamilkar von Fölkersahm“, Riga, 1907); ei oleks ülearused olnud ka L. v. Stryk („Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands“ I—II, 1877 resp. 1885), ja rida teisi, kroonikuid jne. Arend ja Anton Buchholz'i kõrval ei oleks tohtinud puududa ka Aleksander Buchholtz („Fünfzig Jahre Russischer Verwaltung in den Baltischen Provinzen“, 1883, ja „Deutsch-protestantische Kämpfe in den Baltischen Provinzen Russlands“, 1888) jne.

Vanema aja suhtes poleks mitte asjata olnud püüda pakkuda võimalikult ohtrasti nimesid vanast iseseisvuse-ajast. Aeg enne Läti Händrikut on meie ajaloos ju küll tublisti ikkagi isikuteta ajalugu, kus eesti soost tegelased ju tundmatud nimeliseltki. Selle eest oleksid siia mahutatavad kõik need eelajaloolised teated teiste rahvaste tegelestest, kes on olnud Eestiga kuidagi kokkupuutumises, näit. pärimused vikingite kuningannast Estridist, keda olevat Eestis orjana müütatud, või Taani kuningast Sven III Estridsen'ist, kes ehitanud „Churland“ kiriku, või Birca misjonipiiskopist Hiłtuin'ist. Samuti teated Olaus'te üritustest Eestimaa suhtes. Lundi peapiiskoppide Eskil'i ja Absalon'i nimesid ja vastavat kristianiseerimispüüdu on küll puudutatud (ühenduses Fulco'ga), kuid ka preester Özur'i retk 1185. aastal Läänemaale väärriks tähtsustamist. Samuti oleks võinud analüüsi alla võtta üheskoos vastavate tegelaste esitamistega Bremeni Adam'i, Saxo Grammaticus'e, Tacituse teateid eestlaste või problemaatiliste eestlaste kohta.

Sellised teated mahuvad biograafilisse leksikoni selle tõttu, et seda leksikoni kui ajaloo-kirjanduslikku teatmekogu ei tule mitte

võtta ainult eluloo-kirjeldiste koostikuna, vaid tal on veel teine ülesanne. See on biograafilise leksikoni nõnda-õelda märksõnaline külg, see tähendab, leksikon esineb teatud määral ka ajaloo käsiraamatuna, kus on aine jagatud kunstlikult isikute järele, nii et ajaloolist nähtustikku ennast ja üldist olukorda ei pakuta mitte ainult sel määral, kuivõrt see on hädavajalik ühe või teise tegelase paratamatuks hinnanguks, vaid isikut ja tema nime võib võtta lihtsalt ka märksõnana, mis on seotud ühe või teise temaga assotsiatiivses sõltumuses oleva nähtustikuga, nii et isiku enese käsitlemine on tähtis ainult niipalju, kui palju selle nähtuse selgitamiseks vajalik. Eesti biograafilise leksikoni toimetus on teadlikult võimaldanud sellist märksõnalist käsitelu. Nii on siin ainult sellest küljest võetavad kõige pealt üksikute riigivalitsejate jne. elulood, kus vastava nime all võimaldub pakkuda ka vastava ajajärgu ülevaadet. Lokaal-ajaloolisel leksikonil on selle külje teaduslikum väljaarendamine eriti tähtis sellepärast, et kohalikus ajaloos on tähtsamad tegelased sagedasti just need, kelle elu ja tegevus tuleb siia hoopis mujalt, nagu üldsegi lokaal-ajalooline nähtustik iseenesest sagedasti esitab vaid mujalt ürgnevate nähtuste kaugemaid laineid ja murdlaineid. Siin oleks tulnud seda külge edasi arendades järjekindlalt sisse võtta kõik riigivalitsejad, kuna nad nüüd võrdlemisi tükati esinevad. Puuduvad meie ajaloole näit. niigi tähtsad ajastud kui Elisabeth Petrovna ja Anna Ivanovna, Poola August II Friedrich jne. Siin oleks arvestada tulnud kas või 100% ordu-meistreid, piiskoppe, peapiiskoppe, aschaldureid, kubernere, Taani pealikuid, nii suur või väike kui nende tegelik töö ning tähtsus oligi.

Märksõnaline printsiip on ka kirjanduseandmeis läbi viidud nii, et ei pakuta üksikute tegelaste puhul mitte ainult vastava isiku eluloo kirjelduse seisukohast tarvilikke kirjanduseandmeid, vaid ka kaasaget olukorda puudutavaid.

Ometi on kirjanduseandmestikud üldiselt, kuigi paremad suhteliselt kui tavaliselt sarnastes leksikonides, siiski paljudes kirjutistes õige soovidajätvad. Peamine viga või puudus näib — eriti esimestes vihkudes — seisvat selles, et pole vahet tehtud kirjanduse tsiteerimise ja kirjanduseandami vahel. Leksikonis ei saa kirjanduseandmestikku esitada kirjanduse tsiteerimisena, s. o. kogu selle kirjanduse loeteluna, mida on autor vastava küsimuse jaoks tarvitanud või mis on talle teada. Ka lihtne juhtimine vastavatele võimalustele teistesse leksikonidesse jne. ei ole sobiv. Siin iga tegelase kohta esitatud kirjanduseandmestik peab olema kõige pealt kirjanduseandam, s. o. lõiv, mida autor maksab lugejale kohasemate teoste väljavaliku ning esitamise teel, kustkaudu saaks teose tarvitaja juhteid küsimuse laialdasemale käsitelule. Mitte ainult ruumi säästmise mõttes ei ole väljavalik siin tarvilik, sest muidu kohase bibliograafilise käsiraamatu olemas olles muutuksid siin kirjanduseandmed üleaaruseks. Seepärast ei ole soovitavad säärased andmed, kus juhitakse näit. lihtsalt Winkelmannile või „Allgemeine Deutsche Biographie’le“.

Puhta tsiteerimisena võetavad „Isiklikult saadud teated“ ka alles elavate tegelaste puhul peaksid võimaluse järele ikkagi kõrvutama ka selliste kirjutiste (kui paremaid ei ole) esitamisega, nagu neid on sagedasti olemas juubelipuhuliste artiklite, retsensioonidegi jne. näol.

David Chytraeus’e puhul, missuguse tegelase sissevõtmine küsitavgi, kuigi ta esinevat oma ajaloo käsitluses küll „... kuulsa Albert Krantzi vähe-iseseisva järeltulijana ja osalt ka tema tööde jätkajana“,

kuna aga Albert Krantz ühes oma meile ikkagi enam tähtsate kroonikaatega puudub, on kirjanduseandmestikus loendatud: „E. Fueter, Geschichte der neueren Historiographie (1911), lk. 193—94; Gadebusch, Abhandlung... lk. 43—45; Recke-Napiersky I“. Neist teoseist võimaldab vahest küll Fueter edaspidist orienteerumist. Siinjuures oleks leksikoni kasustajale kindlamat orienteerumist võimaldanud ka mõne tähtsama teose esitamine, näit. Detloff Klatt'i dissertatsioon „David Chytraeus als Geschichtslehrer und Geschichtsschreiber“, Rostock 1908 (ilmunud ka sarjas „Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock“ V, Heft 1/2) või dr. Otto Krabbe' kaheandeline monograafia, kokku üle 450 lk. (Rostock, 1870).

Samuti on näit. ka artiklis saksa maalija Franz Karl Eduard Gebhardt'i puhul, kes meile tähtis eesti kunstnike õpetajana kui ka eesti talupojatüübi kasustajana oma piibliainestikku käsitlevais maales, piirdutud A. Thieme' ja F. Becker'iga („Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler“) ja obligatoorse W. Neumann'iga, kuna ta kohta ilmunud materjalist oleks olnud pakkuda kas või selline monograafia kui Adolf Rosenberg'i oma 93 reproduktsiooniga. Samale autorile suurelt osalt põhjenev on 1928. aastal (seega hiljemini leksikoni selle ande trükk) ilmunud ka dr. Rudolf Burckhardt'i „Eduard von Gebhard, der Düsseldorfer Meister biblischer Historie“ (1919 lk. + 52 reproduktsiooni).

Peale selle leidub kirjanduseandmeis veel teiselaadilisi eksimusi. Nii ei ole teoste trükkide osundamisel arvestatud küllaldast nõudlikkust; näit. K. E. v. Baer'i autobiograafia („Nachrichten über Leben und Schriften des Herrn Geheimrat Dr. K. E. v. Baer, mitgeteilt von ihm selbst“) kohta teatatakse ainult 1865. a. trükki, kuna aga 1866. ja 1886. a. trükid on jäetud mainimata. Eksituste kohta, mida esineb siin võrdlemisi obligatoorsele ettevaatusele manitsevalt, kuid siiski pigemini vähem kui rohkem, olen näiteid toonud arvustistes üksikute vihikute kohta, nii et uute näidete lisandamine ei annaks põhimõtteliselt midagi uut. Olgu ainult tähendatud, et neid on, ja tükati kapitaalaseidki.

Tunduvalt näib artikleid mõjutanud olevat bibliograafilise leksikoni puudumine, ja nimelt kahekülgsest. Kirjanduseandmeis on see asjaolu võimaldanud ebatäpsusi ja tühikuid. Tekstis aga on ta sagedasti saanud, mõnede autorite puhul eriti, oma olemasolematusega mõjuriks, mida on tahetud asendada biograafilises leksikonis mõne tegelase juures liigsuseni minevate puht-bibliograafiliste loeteludega, mis tihti on lubamatult ruumi raisanud biograafilise käsitluse kahjuks ja mis oleks kindlasti ära jäänud, kui oleks bibliograafiline leksikon ees olnud hoiatavaks eeskujuks, milline ei tohi olla biograafiline leksikon. Need on ikka kaks isiasja.

Tehnilised üksikasjad on lahendatud üldiselt rahuldavalt. Mõningad trükivead ja sellesarnased komistused ei ole alati olulised. Küsitav on „Scr.“ (Scriptores rerum Prussicarum, Germanicarum jne.) tarvitamine pro „Ss.“, mis siiani traditsiooniline olnud, kuna niikuinii mujal nimestikus on eelistatud tihti esimese ja viimase tähe lühendit, näit. on H. Klein lühendis H. K-n, kuigi küll jälle H. Kruus'i nime-lühendiks on H. Kr. Ometi pole see kõik üldiselt kuigi segav.

Näib siiski, et põhilisemad puudused, millest on põhjustatud väga mitmed teised, on ise tingitud meie majanduslikest võimalusist. Leksikoni ruumi sääste on nähtavasti nõudnud isegi sellist detailimist, kui tegelaste kohta käivate artiklite liigitamine pikkuse järele tervelt

viide erirühma. Suurema artikli ulatuseks on ette nähtud 8—9 veergu, järgmine 5 veergu, siis 3 veergu, lõpuks 1 veerg ja kõige väiksemad 15—20 rida. Kindlatest piiridest kinnipidamine mehe tähtsuse seisukohast pole aga muidugi läbiviidav. Artikli pikkus oleneb peale muu ikka ka materjali rohkusest; ka kaasaegsete sündmuste kirjeldamine võtab teatud ulatuse, selle järele kui tähtis ja ulatuslik see on. Seepärast on arusaadav, et näit. mõnda kommunismitegelast puudutav artikkel on pikem, „tähtsam“ kui näit. mõne vabadussõja-tegelase oma.

Leksikoni ühtlust on aidanud tugevasti tõsta ka kaastööliskonna võrdlemisi ühtlane ilme, kuna nende 108 nime seas kordub suur osa nimesid ka leksikoni tekstis.

Arvestades tekstiruumi kogupikkust (606 lk.) leiame, et iga autori kohta tuleb umbkaudu alla 6 lk.; iga tegelase kohta langeb umbes 1 veerg. Aga nagu ulatub artikleid üle 10 veeru (näit. Jaan Tõnisson'i kohta), nii on ka üksikuile autoreile langev osa suhteliselt õige suur, kuna teiste esinevused koonduvad kitsaisse piiresse.

Näib, kas mitte küllalt osava reklaami tõttu või mõnel muul põhjusel, et selle teose ümber on elevust vähem, kui ta seda vääriks. Võib-olla sünnivad suured asjad vaikselt, ja selle tõttu on see leksikon jäänud vaikusse. Ometi ei tohiks raamatukogud, õpetajad, ka kõik avalikud seltskonnategelased jne. kuidagi mööda saada sellest tähisteosel meie teadusliku kirjanduse alal.

J. Libe.

Suomen murteet. I. Murrenäytteitä. Kerännyt ja julkaissut L a u r i K e t t u n e n. Helsinki 1930. XL + 294 lk. + soome murretejaotuse-kaart.

See on veel hoopis värske teos, alles paari kuu eest trükojast tulnud. Käsitleb küll spetsiaalselt soome murdeid, kuid on omal alal teerajaja meie ligemate sugukeelte uurimise alal ja seepärast kindlasti väärib esitamist keeleliste huvidega eesti publikulegi. Siin teoses antakse tekstinäiteis süstemaatne ülevaade kogu soome keele murrestikust mitte ainult Soomes, vaid ka soomlaste poolt koloniseeritud Põhja-Rootsis, Jäämere äärses Norras ning Ingeris. Mingisuguse vastava ülevaate saamine tänini oli täiesti võimatu, sest senised vähesed trükitud soome murdetekstid on olnud laialipaisatult mööda häälikuloolisi uurimusi, kuhu neid tavaliselt lisaks on võetud, või mööda teaduslikkude ajakirjade veergusid (näit. „Virittäjä“, kus eriti viimasel ajal on mitut puhku avaldatud väärtuslikke tekstipalasisid). Kuid eriti varem aegadel avaldatud osa sellest on vananenud, sageli väheusaldatav, sest et see mõnigi kord on läbi käinud liigse normeerimise tulest ja kannatanud avaldaja-autori püüu all, anda mingi „eeskujulik“, tüüpiline murdetekst ning kõrvaldada tekstinäiteis erandlikena näivad tekstijutustaja subjektiivsused. Teksti avaldajad on varemini seejuures oma avaldatavaga tihti väga meelevaldselt ümber käinud ja niiviisi teksti väärtust uurimisele suuresti kahjustanud. Mööda minnes võib mainida, et peale selle on soome keeles rohkesti murdetekste avaldatud humoristliku murdekirjanduse näol, kuid viimane tekstideliik kui tendentsiline ja tavalises kirjas ülestähendatu pole kaugeltki alati usaldatav ja tõsiselt arvestatav (mainitagu produktiivsemaid, tunnustatumaist ja murdepuhtuselt tuntuimast murdekirjanikkudest Rauma murde esindajat, Soome murdekirjanduse esimeistrit dr. Hj. Nordling-Nortamo't, savolast

Kalle Väinäst ja lõuna-pohjanmaalast „Vaasan Jaakoo“ varjunime all esinevat toimetaja Ikola't).

Kõnesolev süstemaatne, murretejärjekorras avaldatud tekstikogu on oma teadusliku kasustusväärtuse suhtes kõigist eelpuudutatuist võrratult kõrgemal. Õige väheste eranditega on tekstid kõik avaldaja enda käega otse murdekõnelejate suust üles tähendatud ja nii siis on ses kogus kõiki soome murdeid ühe foneetilise mõõdupuuga mõõdetud, kuna eri isikute poolt kirjapandud tekstides just teatavad erinevad subjektiivsused kuulmises ja transkriptsioonimärkide käsitlemises mõjuvad segavalt ja tihti koguni eksileviivalt. Säärase isikliku ülevaate saamine on autoril võimaldunud pikemaajaliste automototsükletireisudega peamiselt a. 1925, 1926 ja 1927, vähemal määral ka 1928.—1930. a. suvedel mitte ainult läbi kogu Soome, vaid ka põhjapoolse Rootsi ja Põhja-Norra soome kolonistide juurde. Peale selle on palju materjali kogutud Soome tähtsamais keskvanglates töötades, kus muidugi oli saadaval keeleobjekte maa eri nurkadest, ja vähemal määral on tarvitatud ka Helsingis (resp. autori asukohas — Pakinkyläs, pealinna lähedal) saadaolevaid murretesindajaid. Kõnesolevail reisudel on autoril tavaliselt olnud murdetekstide kogumine ainult kõrvalasjaks, kuna ta pearõhku on pannud kaardisüsteemilise soome murrete häälikuloolise ülevaate hankimisele. Autori töökavas ongi olnud anda kolmeosaline ülevaade soome murdeist: I. murdeatlas, II. atlase kaardistikust järgnev murdealade selgitamine ja alles III. tekstikogu murdenäidetena. Murdeatlase tehnilised avaldamisraskused aga on pööranud viimase osa esimeseks, kuna murdeatlas ise „ilmub loodetavasti aasta või paari jooksul“. Olemasolevate murdekaartide põhjal on aga juba käesoleva tekstikogu lisana antud soome murdejaotuse-kaart, mida pole murdekaardi tõises mõttes tänini õieti üldse olemas olnud ja mis on kõigile soome keele ja selle sugukeelte uurimise alal liikujatele seda teretulnum. Autor ise on arvamisel, et teose kavatsetavate teiste osade avaldamisel võib see jaotus kui esialgne kavand peenustes muutuda, kuid katastroofilised need võimalikud muudatused vist küll ei saaks olla. Igatahes on Kettuse murdejaotuses ka sellega võrreldes, mis meil senini soome murrete jagunemisest ebamäärasemalt teada on olnud, mitmeid uusi (näit. senini tavaliselt soome-karjala murretena esitatavate murrete liitmine savo murretega n. n. savo idapoolse välisrühmana).

Kõnealuste murdetekstide juurde tagasi tulles ei saa mööda minna sellest nende usaldatavust ja väärtust tõstvast momendist, et suur osa tekstinäiteist (367 numbrist 266) on kogutud fonogrammidena ja parlogrammidena, s. o. fonograafi ja parlograafi abil, nii et murdehääldamises kahtluste tekkimise korral võib autor enese märkimis-seisukohta kontrollida ja kaitsta. Teiselt poolt on aga ka nii viisi kogutud tekstidel see nõrkus, et nende aparati kõnelemisel ei tunne aparadiga harjumatud objektid end küllalt vabana ja nii siis võib tekstisse sattuda teatavaid tavalisele vabale kõnekeelele tundmatuid kunstlikkusi jm. sellesarnast, nagu seda mõnigi kord märgata võib ka kõnesolevate tekstide lugemisel. Tekstide väärtust tumestavaks momendiks võib olla ka see asjaolu, et atoga ja mototsükletiga kiirkogumisel pole võimalust alati küllalt teostada objektivalikut ja niimoodi tihti tuleb tarvitada objektideks isikuid, kelle murdepuhtus jätab soovida. Autor on seda pahet oma tekstides küll sellega leevendanud, et on oma murdetundmise varal (mis tal ju murdekaar-

tidele baseerub) andnud nurksulgudes [] korrektsioonide või on neisse võtnud tekstikõneleja enda märkusi ja parandusi (tähen-datagu, et ka haruldaste murdesõnade ja -kujundite kohta on samal viisil antud seletusi, nii et soome kirjakeele ja murrete häälikuloo peajoonte tund-jale ei sünnita tekstide lugemine raskusi). Murdepuhtus võib kaht-lusi sünnitada mõnikord ka vahest vanglates kogutud tekstide puhul: on ju vargad ja kurjategijad üldse („süütud“ piiritusehangeldajad, keda ka terve rida leidub murdeobjektide hulgas, muidugi mitte välja arvatud) õige liikuv ja paigalpäsimatu ning seetõttu murdesegamisele eriti kalduv rahvaelement. Hoopis vastuoksa jälle esindavad vahest need rohked murdetekstid, mis on kogutud vanadekodudest ja vaes-temajadest, mõnigi kord isikute keelt, kes mitte ainult kehaliselt, vaid ka vaimliselt (ning seega ühtlasi keeleliseltki) erinevad muust ümb-ruusest (näit. lk. 83 tekstis esineb pikema vahekõnejärguga keegi nõd-rameelne naisterahvas Asikkalast). Kuid kuna teada on, et need tekstid pole aluseks võetud murdevahede jaotusele (vaid kaardid, mis vahest küll on kogutud osalt teiste mõõdupuude järgi), siis pole murde „puhtuse“ nõue niivõrt kohustav, vastuoksa koguni just ük-sikisiku „puhta“ kõne üksikasjade jälgimine koos kõigi selle kirjakeele- ja murdemõjustistega ning seejuures teadmine, et tekstid on meie elavate sugukeelte ülestähendamise alal kõige laima prak-sisega uurija tehtud, teeb teiselt poolt tekstid veel väärtuslikumaks ja huvitavamaks. Meil on tavaliselt murdetekste kogutud pühapäevseilt aladelt (muinasjutte jne.); käesolevad tekstid on selle poolest loomu-likumad, et nad üldiselt enam oma sisuga viivad meid tegelikkusse (kas või pussikangelase ja varga pihtimusele oma õnnetust saatusest ja „süütust“ vangipõlves viibimisest), kuigi nad võib-olla sisujälgijale tunduksid paiguti monotoonsetena ja üksluistena. Nagu alguses tähendatud, annab tekstikogu ülevaate tervest soome keelealast; võib mainida ainult, et tekstide arvuline ja leheküljeline jaotus pole eri aladelt just ühtlane (nn. lõuna-pohjanmaa — tõsi küll, suhteliselt kitsalt — murdealalt on tekste vaid 116—108=7½ lehekülge, savo murdeist — laiendatud küll nn. välisrühmade varal — tervelt 264—142=122 lk., sellest juba nn. Skandinaavia metsasoomlasilt 22 lk.), mis loomulikult on olenenud tekstide saamise hõlpsusest ja on mõistetav eriti veel, kui arvestada seda, et tekstide kogumisele asudes polnud autor veel teinud otsust neid just trükkis avaldada.

Raske oleks allakirjutanul minna üksikasjaliselt kaaluma väga laiadele murdealadele kuuluva tekstikogu eri tekstipalade murdelevas-tavuse väärtust, kuid autori prof. Kettuse isikus ja ülemal kõne all olnud tema kogu soome keeleala käsitlevais häälikuloolisis atlasuuri-musis peitub juba tagatis, et siin teksti avaldamisel kriitiliselt on tali-tatud. Allakirjutanule isiklikult lähemalt tuttava Rosona (Eesti-Ingeri) murde esinduspalad (lk. 291—294) kinnitavad seda omaltki poolt. Sealne tekst on pärit Kullaküläst ja peegeldab oma noore (21 a. vana) jutustaja keeletaset: vanema põlve keel on veidi erinev, eriti samade luterlaste külas Kalliveres (nimelt pole vene foneetika mõju seal nii tunduv kui siin tekstis: *ko'z'zuma* 'kosima', *pu'drõ* 'putru', *lavvandakki* 'laupäev', *tubakat* näiteist näit. esineb heliline sulghäälik ja z, lai l = s-häälik, jne.). Tähen-datagu, et tekstis üht-lasi on tehtud märkmeid eesti laenude ja mõjustiste kohta, mis on vähemalt soome lugejale väga tarvilikud mõningate kohtade mõistmiseks.

Ühes kohas ainult näikse juhtunud olevat etimologiseeriv arusaamatus, nimelt selle murde *kojo*-sõnas, mille leiame lk. 293: „*kävi ain'etsimäs me'tsäst kojjo mitäki olis sänut*“, „*tuon teij kojjo, mitäki sä'ötävä*“. Allakirjutatule ja samuti teksti parlograafi jutustajale üllõp. A. A n g e r j a'le (tema sõnastikukogudes Akad. Emakeele Seltsi arhiivis) on tuntud ainult kuju *kojo*, *kojo mitäki* 'midagi' (vrd. vn. *кое-чмо*, millest see laenatud), kuna *-õ*, *-ò* ja koma tarvitamine *kojjo* järel viitab sellele, nagu oleks siin tekstis *-õ* > *-ò*-ks lühenemisele mõeldud.

Arutusel olev tekstideteos on sellest hoolimata, et säärase kogu ulatuses transkribeeritud töö väljaandmine pole sugugi kerge, tehniliselt väga hästi õnnestunud — trükivigu ei puutu peaaegu üldse silma (kui mitte arvestada mõnd niisugust kui lk. 70 *tikapuita* pro *tikapuita*), transkriptsioon on õige järjekindel. Niisugused väikesed kõikumused kui *jj* märkimisviisi tarvitamine (tavalise) *ij* kõrval, mõned diftongikaarte puudumised või vahemärgina koma tarvitamine mõnikord juhtudel, kus kõnetakt seda ei tundu õigustavat — need pole väärt, et neil peatuda.

Kokkuvõtteks võib kõnealust soliidset teost, prof. Kettuse „Suomen murteet I“, tõemeeli tervitada kui esimest ülevaatlikku — kuigi esialgu ainult süstemaatse tekstide-esitamise kujul esinevat — tööd soome suurele maa-alale laialipaisatud murretega tutvumiseks. Keeleliste harrastustega võhikki peaks võima rõõmutseada selle uudise üle, saadik siis veel soome murrete õppijad ja uurijad.

J. Mägiste.

Volkskundliche Bibliographie für die Jahre 1923 und 1924.
Im Auftrage des Verbandes Deutscher Vereine für Volkskunde herausgegeben von E. Hoffmann-Krayer. Berlin und Leipzig 1929.

Bibliograafilise töö ideaal oleks pakkuda suurimat ainete kasutamismõimalust tühjendatult üleilmses ulatuses. Selle eesmärk oleks hoiduda teaduslikust tööst, mis üheaegselt ühte ja sama taotleb. Praegu on seda raske teostada, sest et puudub üleilmse bibliograafia keskkohat eri-ainete ilmumisest erikeeltes ja -maades. Sellepärast on bibliograafilise töö ideaal nüüd teostamatu.

Pärast ilmasõda on katsutud toimetada Saksamaal rahvusteaduse, esirinnas folkloori alal erimaade ühist bibliograafiat, mis on, järk-järgult kaastõetajate arvu kasvades, võtnud üleilmse ulatuse. Ülalmainitud teosesarjas on senini kümne aasta kestel (1919.—1929. a.) ilmunud juba kuus köidet 1917.—1924. a. rahvusteaduslikkude toodete kohta.

Bibliograafilistel töödel on märgata nähtavasti toimetusraskustest tingitud üldine hilistumisoht. Nii sooritati seegi töö, mida alustati 1919. a., enne kahe aasta vahemaal (1919. a. — 1917. a. kohta), kuna nüüd on see hilistunud käesolevast juba viie-kuue aasta võrra (1929. a. — 1923./24. a. kohta). Sellisest hilistumisest on nähtavasti tingitud endise aastabibliograafia väljaandmise asemel 1927. a. alates kahe aasta bibliograafia toimetamine ühes köites.

Eeltähendatud bibliograafia on rühmitatud kahel põhimõttel: a i n e ja k o h a järjekorras. Aine järjestuse aluseks on 23 pealiiki,

nagu näiteks: üldine rahvusteadus; väljaränne; ehitised; esemed; märgid; tehnika, elukutse, rahvatööstus ja rahvakunst; rahva iseloomustus, rahvatüübid; rõivastus; söök ja jook; kombed, harjumused, peod, mängud; ühiskond ja rahvapärane õigus; rahvausund; rahvameditsiin; rahva ilmastikuteadus; kirjanduslik rahvaluule; rahvalaul; muusika ja tants; jutud, jutustised, naljajutud, muistendid, legendid; rahva näitemängud; muu rahvakirjandus; rahva kõne; nimed jne.

Aine liigid on järjestatud ilmajagude järele: Euroopa, Aasia, Aafrika, Ameerika (Põhja-, Vahe- ja Lõuna-), Austraalia, Okeania ja polaarmaad. Ilmajaod on järjestatud rahvuste järele; näit. Euroopa kohta on järgmine järjestis tarvitusel: kirjutised mitmeist rahvaist, saksa, hollandi, inglise, skandinaavia, prantsuse, itaalia, hispaania, portugali, slaavi, läänemeresoome ja lapi, soome-ugri jne.

Avaldatud on raamatu või artikli pealkiri. Ainult seal, kus aine pole pealkirja järele küllalt selge, on tähistatud lühidalt selle sisu.

Ainete kriitiliseks käsitlemiseks oleks tähtis arvustus, mis on lisatud kahjuks ainult mõnele üksikule teosele. Samuti oleks vajaline kõigis teostes sisalduva aine üldreferaat, mis hõlbustaks sellise bibliograafia tegelikku kasutamist. Seepärast on tülikas nõutada mõni raamat kuskilt teisest maailmajaost, et jõuda selgusele selle sisus, mida pealkirja järele üksi on võimata järeldada.

Ainete ülesotsimisel on iseäranis väärtuslik nimestik, mis leidub kõite lõpul nii autorite kui ainete kohta, samuti ka raamatu ette paitatud sisu ja raamatus esinevate lühendite nimestik.

Ses bibliograafias on avaldatud ka eesti aineid, mida pikemat aega on saatnud prof. Walter Anderson Tartust. Esialgu on eesti aineid saadetud vähesel määral, järk-järgult on see aineistik aga täienenud. Viimases kaheaastases bibliograafilises ülevaates on arvestatud peale eriraamatute veel ajakirju: Eesti Kirjandus, Eesti Keel, Eesti Arst ja Ajalooline Ajakiri. Kui siia juurde arvata veel Odamees (mis kahjuks välja on jäetud), siis oleksid sellesisulised eesti ajakirjad peaaegu kõik esitatud. Eesti-keelsete eriraamatutegi bibliograafia on aasta-aastalt täienenud. Viimastest toimetisest on välja jäetud mõned üksikud, nagu näiteks: M. J. Eisen'i „Väike Kalevala“ [kolmas trükk] 1924 ja J. Semper'i „Kalevipoja rahvaluule-motiivide analüüs“ 1924. Bibliograafia eesti osasse on jäänud ka üksikuid komistusi, mis on tingitud eemalolevast toimetamisest, näiteks: „Etnograafia tegevuspiiridest ja sihtidest Eestis“ pro tegevuspiiridest (nr. 68); Soome-Eesti vanast rahvalaulust 4161 — peab olema nr. 4164 (vrd. lk. 423); pealkirjade loendis on Ajaloolise Ajakirja ilmumiskoha Tartu järele pandud küsimärk (vrd. lk. XVIII) jne. Sellise vaearikka bibliograafia koostamise puhul on üksikud trükivead võrdlemisi tühised, mis ei kõiguta selle töö väärtust.

Möödunud kümme aastat Hoffmann-Krayer'i ja ta töökaaslaste bibliograafimistöös on sõlminud üleilmseid ühendusi eri rahvaste teaduslikus läbikäimises. Võib ainult veel soovida, et see järgneval aastakümnel järjest täieneks ja bibliograafia enese kasutamisevõimaluste alal veelgi täieneks.

Elmar Päss.

Mälestused iseseisvuse võitluspäivil. II köide. Vabadussõda 1918—1920. Eesti Ajakirjanikkude Liidu toimetusel. K./ü. „Rahvaülikooli“ kirjastus, Tallinnas. 432 lk. Hind ?

See võrdlemisi suur raamat on oma ainelt kahtlemata huviväärtivam, kui oli seda sama raamatu I köide, mis sisaldas mälestusi revolutsioonist ja okupatsioonist 1917.—1918. a. Oluliselt aga näeme mõlemas köites suurema puudusena asjaolu, et neisse koondatud mälestused on peale mõned üksikute erandite kirjutatud kõik hiljemini, alles mälestuste trükisavaldamise eel. See asjaolu võtab tavaliselt igalt mälestuselt otsekohesuse ja muljete värskuse, mida ei asenda mingil määral mälestuste kohandamine hilisemate ajalooliste sündmustega ja kõige pealt teadmine, et mälestused on kirjutatud juba trükisavaldamise otstarbega. Kaks viimastena nimetatud asjaolu vajutavad alati oma muutva pitseri ka kõige töttarmastavamale mälestustekirjutajale, viies neid mälestuste parandamisele. Arusaadavalt soodustas vabadusvõitluste teotsemist nõudev aeg märksa vähem päev-päevalt saadud muljete kaasaegset kirjanepanekut, kui võimaldas seda okupatsiooni-aeg, mis tegevusest eemaldades juhtis oma mälestuste kirjutamisele neidki inimesi, kes tavaliste teo-inimestena pole kirjutamiseks harilikult aegagi leidnud. Ent iseloomulik on meie olude kohta seegi, et meil senini okupatsiooniajast siiski äärmiselt kasinalt on ilmunud mälestusi, sest nähtavasti pole meie inimesed veel niivõrt kultuursed, et vajaksid oma mälestuste jutustamist vaikes rahus kui mitte teistele, siis vähemalt isenesele.

Neid hiljemini kirjutatud mälestusi kõnealuse raamatu II köitest lugedes tahaks neid jagada kõige esmalt kahte suurde rühma: mälestused, mille autorid oskavad jutustada, ja mälestused, mis on sulepeast imetud.

Juba kõnealuse raamatu esimest köidet lugedes pidin märkima, et selles esinevad ajakirjanduslikud inimesed on oma mälestustes äärmiselt enesepaljastavalt esinenud: ligemale kõik neilt pärit olevad kirjutised viivad meid pea õiges sihtjoones veendumusele, et eesti ajakirjanik ei oska jutustada. Kaugelt elavamalt, kujukamalt ja pildikamalt on vestnud oma mälestustest inimesed, kes senini väga vähe on kirjutanud: Aleksander Hellat, Konstantin Lepp ja teised. Osalt kordub sama nähis teiseski köites, kuid õnneks on toimetaja viimati ilmunud raamatus hoidunud killustumisse kalduvusest artiklite paljuse mõttes: ei kordu enam I köite paljude autorite lühikesed kirjutisejupikesed, mis ei pakkunud just palju üksikult ning oma arvukusega ei lasknud saada ühestki kirjeldatud juhust selgemat ning üksikasjalikumat ülevaadet. Teises köites on autoreid ja kirjutisi märksa vähem, kuid pea kõik artiklid püüavad haarata oma kujutustes laiemalt ja sügavamalt kujutus-eset.

Kirjutistes valitseb peamiselt kahesugune käsituslaad: päeva-raamatuline ja vaba kirjeldus. Kuid otse ootamise vastaselt ei ole pävaraamatulised kirjeldused need, mis kuuluksid eelistamisele, sest need on muutunud kirjutajate sule all sündmuste kuivadeks loenditeks, milles asjata otsid kaasaegsele ülesmärkimisele omast värskust ning mahlakust, kõnelemata hetke tabavast iseloomustusest. Köite paremate teostena tulevad arvesse vaid vabad kirjeldused ja neist omakorda eelistaksin ma kujutuse elavuselt kõige pealt meie praeguse Helsingi saadiku Aleksander Hellat'i artiklit „Tallinna raatuses ja Toompeal“. Hellat on kahtlemata hea jutustaja, kes mõistab kirjeldatava eseme elavaks pildiks meie silme ette muuta; autorina on

tal küllaldast oskust üksiknähiste ning sündmuste loogiliseks sõlmimiseks ja vajalist tunnet huvitava ning ebahuvitava eraldamiseks, mis puudub kahjuks nii sageli paljudel teistel, kes selle tõttu muudavad loetava raskepäraseks ainelt, mis iseenesest võib olla kõige põnevam. A. Hellati kirjutises on huvitavamaks kohaks Irboskas mahalastud 26 väljasaadetava lugu, mis on eriti huvitav kõrvutada samas raamatus leiduva teise kirjutisega, nimelt H. Veem'i omaga: „Võitlus põrandaalustega“, mis käsitleb sama sündmust. Kui erinevad on need kaks kirjutist! Kui erinevaks kujuneb isegi kirjeldatav sündmus ise kahe nimetatud kirjutise järele! H. Veem'i kirjutis on küll iseloomulik paljude teistegi luure alal teotsejate omade kõrval: ka selles tunneb lugeja ühte, et seal on meelega nii mõnedki niidid segi aetud, et autor vaikib mitmes kohas, lugejale aga ütleb ta sisemine hääl, et autor ei kõnele kõike, mida ta teab, et tema unustamine sünnib täiel teadvusel ning tahtmisel.

Puhtsõjalistest sündmustest oli nende ridade kirjutajale kõige huvikõitvam K. Masik'u kirjutis „Pihkva langemise eellugu“, milles ta valgustab sündmust Nõukogude-Vene poolt tegelikult sellele ületulekule nii ligidal seisnud inimeste, nagu on seda nimetatud kirjutise autor — vähemalt tema enese kirjelduse järele.

Ed. Kübarsepa „Saaremaa mäss“ annab meile sellest sündmusest pildi, mis sarnaneb rohkem mingi inimestejahiga kui tõsisema vastuhakkamisega.

K. A. Hindrey kirjeldab „Dessantpataljoni Narva“ minekut, aga selles kirjutises köidab meid rohkem autorit sageli tabav unehaigus, mille reaalsed põhjused ei leia selgemat valgustust.

Joh. Animägi on oma kirjutises „Scout-rügement vabadussõjas“ suhtunud enda ainesse liiga ohtralt Kunder'i kroonuonulist käsitluslaadi kasutades: kui selle kirjutise mõttesuunda edasi arendada, siis on kogu vabadussõja võitnud vahva skautide-rügement, ja tuleb ainult küsida, mis tegid siis teised väe-osad. Kuid Animäe võrdlemisi saamatu kirjeldusoskus ei küüni ka selleks, et anda rida kujutisi, mis ulatuksid tema õilsa eeskuju Abram Andreitši omadeni.

Kindralitest jutustavad oma sõjamälestusi tervelt viis. Kirjelduste plastilisusel seaksin ma neist esikohale kindral Tõnisson'i ja Soots'i, kuna kindral Laidoner'i memuaarid on teiste omade kõrval vahest selle tõttu varju jäänud, et need on stenograafist kindrali jutustuse järele üles kirjutatud.

Prof. A. Piip on pikemalt kirjutatud Tartu rahulepingu sõlmimisest, mille juures uudisena esineb see asjaolu, et senini rahumõtte isaks peetud J. Poska kõrvale nihutab autor õige silmapaistvalt enese. Muidu on aga A. Piip kirjeldamisel õige saamatu ja tundub selgesti, et ta on selles suhtes õige tavaline merimees, kelle hulgas leidub vaid harukordadel kõnekäänuliseks muutunud merimeeste vestmiste üldisest laadist kõrgemale tõusvaid jutustajaid. Piibu käes muutub rahulepingu kujutamine, milles juba aineltki on palju kuiva, õige kuivaks ning puiseks, mis nõuab lõpuni lugemiseks juba teatud tahtejõulist pingutust.

Üldiselt ei või aga salata, et kogutud mälestused on siiski küllalt huviväärivad ja nende kaks köidet annavad võrdlemisi kujuka pildi meie riikliku iseseisvuse saamisest — selle eellood ja teos. Ja sellisena on need raamatud teretulnud mitte üksi ajaloolasele, kellele nad pakuvad ehk koguni vähem kui tavalisele lugejale.

Bernhard Linde.

M. Martna: Tallinna sündmusi 1905 ja 1906. 1905. Aasta Seltsi toimetused nr. 1. Töölise Kirjastuse Ühisuse väljaanne, Tallinnas 1930. 52 lk.

Käesoleval aastal ilmus 1905. Aasta Seltsi toimetuste esimese numbrina M. Martna brošüür „Tallinna sündmusi 1905 ja 1906“. M. Martna on tuttav peamiselt poliitilise kirjanikuna. Sellelt alalt on talt trükitud mitu raamatut ilmunud. Siinkäsiteldud aastate sündmusi on ta ka varemalt kirjeldanud; see Jürissoni varjunime all ilmunud teos „Punased aastad Eestis“ otsustati 1908. a. Peterburi kohtupalati poolt ära hävitada ja on seega laiemale lugejaskonnale vist küll vähe tuttav. Käesolevat kirjutist ei saa vaadelda kui 1905. a. sündmuste teaduslikku uurimust ega ka kui memuaare laiemas mõttes, vaid siin on tolelaegsed sündmused lihtsas rahvalikus keeles isiklikkude mälestuste järgi üles tähendatud.

Raamatu sündmustik algab 1905. a. jaanuari streigi ja selle veriste tagajärgede kirjeldusega. Edasi kujutatakse 1. märtsil aset leidnud lugupidamisavaldamist kuberner Bellegarde'ile, politseimeister Norbekov'i toorest väljaastumist tööliste vastu 1. mail ning 9. ja 24. juuli sündmusi. See pikk rida sündmusi on kirjeldatud vaevalt 12 väikesel leheküljel. Oktoobripäevade sündmustele, mis kutsuti esile Peterburi raudteelaste ja vabrikutöölise streigi läbi ja lõppesid verise draamaga, on raamatus juba vähe rohkem ruumi lubatud. 1905. a. sündmuste kirjeldus lõpeb novembrikuul maal alanud rahutustega. Järgmise aasta rahutustest on ainult madruste mässu sõjalaelal „Pamjat Asova“ võrdlemisi värvikalt kirjeldatud. Õieti osutubki see osa raamatust kõige huvitavamaks. Sündmused on ka objektiivsemalt edasi antud kui eelmises osas. Kuna eespool streigid ja meeleavaldused ainult massiliikumisenähtused esinevad, ilmuvad siin juba juhid ja agitaatorid näitelavale. Viimastest on Arsseni Kaptjuch'i, varjunimega „Oskar'it“, paari tabava joonega iseloomustatud.

Ehkki käesolevat teost ei saa hinnata ajaloo-uurimise mõõdupuuga, tahaksime sellele ometi küll vähe kõrgemad nõuded esitada, teades, et Martna on 1905.—1906. a. sündmused isiklikult kaasa elanud, ja arvesse võttes, et 1905. Aasta Selts raamatu oma toimetuste seeriasse on mahutanud. Sündmused on siin nagu linnulennult vaadeldud, mille tõttu vähemad streigid ja rahutused hoopis varju on jäänud ja suuremaistki ainult tugevamad kontuurid silma paistavad. Poliitiline tagapõhi, millel baseeruvad 1905.—1906. a. sündmused, puudub pea täiesti. Nii jääb käesoleva ülevaate põhjal teadmatuks, kuidas tekkis töölistes 1905. a. jaanuaris rahutu meeleolu, mis arenes tegudeks, olles mõjuriks järgnevatel sündmuste kujunemisel. Martna töös on rahutuste põhjustest esitatud vaid kaudsemad, nimelt Peterburi mahalaskmised 22. jaan. 1905. Kindlasti mõjusid need otsestavalts kaasa, kuid peategurina pidi siin figureerima ikkagi majanduslikest ja poliitilisest olukorrast tingitud rahulolematustöölistes. Teiseks mõjuriks tööliste ühisel väljaastumisel on klassiteadvus ja poliitilise mõtlemisviisi areng, organisatsioonid, koosolekud ja juhid. Nende mõjurite puududes oleks 1905. ja 1906. aasta Tallinnas täiesti rahulikult võinud mööduda. Kõigest sellest möödub aga autor kahjuks ainult paari väheütleva lausega. Oleksime meeleldi näinud, et Martna töölisteorganisatsioonides kaasatöötajana meid selleaegse Tallinna vabrikutööliskonna poliitilise ilmega, koosolekute ja juhtidega oleks tutvustanud, nagu seda näiteks viimaseil aastail Nõuko-

gude-Venemaal ilmunud 1905. a. mälestustes õige kujukalt on tehtud või nagu me seda käesolevagi teose lõpposas laevastiku mässu puhul osaliselt näeme. Autor laseb tuhandepeased töölistemassid koosolekuteks ja meeleavaldusteks kokku koguneda, üksmeelselt streike välja kuulutada, linnavalitsuse ja kuberneriga läbirääkimisi pidada, kihutus-tööd teha jne., ilma et juhte oleks nimetatud. Liikumine sünnib kogu tööliiskonna spontaanse jõu- ja viha-avaldusena, kusjuures tööliiskond kui üks mees üles astub, sest sel ajal ei olevat, nagu 11. lk. mainitakse, töölisel veel mitte nõnda lahkvooludesse jagunenud kui tänapäev. Ometi on teada, et enamik ajaloolisi sündmusi on juhte omanud, kel on sündmuste kujunemisele teatav mõju olnud. Hulk küll teotseb, kuid loosungid tulevad üksikuilt. Eriti peab seda alla kriipsutama 1905. a. sündmuste puhul, kus tööliste enamiku poliitiline ning vaimline areng alles madalal seisis.

Lõpuks tahaksin tähelepanu juhtida mõnele sündmuste kronoloogias esinevale ebatäpsusele. Lk. 4.—5. andmeist näib, nagu oleks tööliste peale laskmine Mayer'i vabriku juures sündinud enne kokkupõrget elevaatori juures. Tegelikult sündis kokkupõrge elevaatori juures, nagu näeme teistest allikaist, 14. jaan. (v. kal. j.) ja Mayer'i vabriku juures päev hiljemini. 11.—13. lk. esinevate andmete järgi oli Nõmmel peetud töölistekoosolek ja kasakatega kokkupõrge, kus politseimeister Norbekov haavata sai, järgmisel pühapäeval, pärast seda, kui tööliste arreteerimine ööl vastu 10. juulit oli aset leidnud. Tõepoolest aga oli mõlema sündmuse vahet 2 nädalat. Vahepeal, nimelt 19. juulil leidsid aset võrdlemisi tähelepanuvääri vahetused, mis Martna raamatust on välja jätud. Samuti puuduvad vahepealset sündmused 24. juulist kuni oktoobrikuu streigi ja kokkupõrgeteni, nagu osalised streigid, tööjuhatajate kottiajamised jne. Sarnaseid ebatäpsusi, millele ülal tähelepanu juhtisin, leidub teiselgi. Vististi ei saa aga siin autorit süüdistada, sest tundub, et sündmused on mälu järgi üles tähendatud.

Stiiliküsimusel ei saa pikemalt peatuda, sest näib, et töö, kirjatatud Tööliste Kirjastuse Ühisuse poolt, on mõeldud peamiselt tööliiskonnale. Seega ei saaks siin nõuda mingit „akadeemilist“ käsitlusviisi, vaid on ehk pigemini soovitatavgi, et kogu sündmuse käigus oleksid üksikud pildid võrdlemisi värvikalt ja drastiliselt esitatud, milliseid nõudeid töö ka täita suudab.

Üldiselt lisab töö 1905. a. sündmuste uurimisele mõndagi uut juurde ja oleks soovitatav, et 1905. a. mälestusi teistelki tolleaegseilt tegelasilt avaldataks.

A. Soom.

Pilbilugusid algkoolile ja leerilastele. J. A. Luur, Pärnumaa koolinõunik, A. Grönberg, Pärnu Eliisabeti koguduse õpetaja. Algkooli III — IV klassile ja leerilastele. Ühine ev.-lut. usu ja ap.-õigeusu lastele. K. K.-ü. „Töökooli“ kirjastus Tallinnas, 1930. Hind 1 kr. 75 s.

Nagu kaanelehel näha, taotleb raamat kahte sihti: olla ühel hoo bil käsiraamatuks algkooli 3.—4. klassile ja leerilastele. Ometi on 3.—4. kl. õpilased alles 10.—11-aastased, nad pole veel jõudnud puberteeti, neil puudub abstraktse mõtlemise võime; leerilapsed seisavad aga puberteedi lõpul, ja nendega on võimalik ning tarvilik kõneldä usulistest küsimustest ülevaatlilikult. Algkooli 3.—4. klassile

läheb tarvis ainult üksikuid valitud lugusid, leerilastele aga piiblilugu kui tervikut. Raamat peab silmas esmajooneliselt leerilaste vajadusi; ta ületab kaugelt 3.—4. kl. nõuded. Seal on palju niisugust materjali, mida ei vaja 3.—4. kl. õpilane: süstemaatiliselt korraldatud Vana ja Uue Seaduse lood 158 piiblisalmiga. Konfessionaalses osas on luterlastele määratud 160 kirikulaulu-salmi ja viis peatükki Luther'i seletustega, ap.-õigeusulistele — 96 kirikulaulu-salmi ja süstemaatiline „õpetus õigestusust“. Peale selle on lugude lõpul hulk küsimusi õpetaja jaoks. Et anda piiblilugu kui tervikut, on korratud suurem osa 1.—2. klassi lugudest ja juurde lisatud veel osa 5. klassi õppekavast. See kõik teeb raamatu asjata paksuks ja kalliks. 3.—4. klass vajab vahest ainult poole pakutud aineist. Lastevanemail on õigus kaevata, et kooliraamatud aetakse kunstlikult kalliks.

Piiblllood on kirjutatud lihtsas ja kaunis keeles. Jutustamine on ladus. Autorid on loobunud piiblilugude messianistikust käsitlemisest ja lunastuseprobleemi lahendamisest. Messia ennustused ja tõestused, et Jeesus oli tõesti Messias, on jäänud ära. See on raamatus tähtis uuendus. Loobutud on ka nimede ja arvude rägastikust — kõigest sellest surnud materjalist, millel ei ole usuõpetuses tähendust.

Kuid kinni pidades endise aja piiblilugude traditsioonidest on jäädud kindlaks süsteemile. Selle süsteemi leiame, kui jälgime lugude tekstis neid lauseid, mis trükitud paksult — musta kirjaga. Jumal loob maailma, loob inimesed valitsema loodust. Patu karistuseks paneb ta inimesed palgehigis töötama. Vennaveri kisendab Jumala poole. Kain pannakse hulkuma ning põgenema. Jumal otsustab kaotada inimesed maa pealt patu pärast. Jumal töötab mitte enam needa maad inimeste pärast. Lepingu täheks pannakse taevasse vikerkaar. Näitelavale ilmuvad Aabram ja töötatud maa. Nüüd lähevad kirju kangana silmade eest mööda lepingud ja lepingute uuendamised, Jumala õnnistus, seadusest üleastumised, Jumala kohus ja karistus, patust pööramine ja Jumala abi. Kõik selle kohta käivad laused on trükitud paksu musta kirjaga ja siia kuuluvad fakte on kogutud hoolega. Raamat katsub Vana Seaduse osas süstemaatlikult tõendada: Jahve — Iisraeli truud karjane. Iisraeli ajalugu on selle süsteemi kohaselt kokku võetud 125. leheküljel: „Küll olid juudid tunda saanud Jumala kätt ja heategemisi, küll manitses Jumal Iisraeli rahvast oma prohvetite läbi, küll karistas ja nuhtles ta neid, nagu isa seda teeb oma lastega, ent kõvaks ja külmaks jäi selle rahva süda Jumalale, sest see oli kangekaelne rahvas. Iisraeli lapsed pöörasid Jumalale selja ning jätsid Jumala maha. Sellepärast jättis nad maha ka Jumal.“

See süsteem on raamatule õnnetuseks, sest ta muudab raamatu koolis raskesti käsiteldavaks. Mitte kogemata pole õppekava loobunud süstemi ja soovitanud üksikuid „valitud lugusid“. See on üldine reegel kõigi õppeainete kohta. Allakriipsutused musta trüki kujul ainult segavad õpilasi ja õpetajaid, sest niisugustes paksu trükiga lausetes nähakse tüki peamõtet. Raske on autoritega ühel arvamisel olla, et pattulangemis-loo peamõte seisab sõnades: „Oma palgehigi sees pead sa leiba sööma!“ Otse vastupidi: õpetajal peab selle loo käsitlusel olema küllalt takti, et mitte kujutada tööd jumalavitsana, needusena ja ränga karistusena patu eest. Ei ole vist ka Kaini ja Aabeli loos peamõte sõnades: „Sinu venna veri kisendab

minu poole" ning „hulkumas ja põgenemas pead sa olema maailmas“.

Praktilisest seisukohast on see süsteem otstarbetu. Iga teooria on rohkem mõistuse kui südame asi. Tarvis on lastele näidata: Iisraeli rahva mõtted ja tunded olid kiindunud Jumalasse. Ta uskus Jumalasse ja usaldas talle oma hädad; ta hindas õnnetusi ja saatuselööke kui Jumala kasvatusabinõusid ja võttis vastu õnne kui Jumala õnnistust. Selleks ei ole aga tarvis 64 loost läbikäivat süsteemi, vaid jätkub mõnest üksikust elamusrikkast loost, nagu Aabrami usk, Iisraeli pääsemine jne. Uuem psühholoogilisele alusele rajatud usuõpetus katsub laste silmade ette maalida suurte usumeeste kujusid, anda lastele usukangelasi, keda nad võiksid imetella, kelle ees väriseda, kelle poole üles vaadata ja kellega ühes tõtata võidult võidule. Kangelaslik element, see, mis usus vägev ja maailma võitev, peab olema usuõpetuses tähtsal kohal. J. A. Luur'i ja A. Grünberg'i käsitluses on suuril usklikel isikuil raske pääseda mõjule. Need isikud on vähem subjektid kui vägeva Jumala teotsemise objektid. Jumal juhib, Jumal mõtleb, Jumal teotseb; usukangelaste ülim voorus on vaid sõnakulmine.

Tänuликud teemad on näiteks rahvavabastaja Kiideon ja Taavet. On kerge näidata, kuidas usk Jumalasse ja isamaa-armastus annavad jõudu võitluses õige asja eest. Selle asemel küsivad autorid, jäädes truuks süsteemile: „Kes võitles Taaveti eest, kes juhtis kivi tema lingus? Kes andis võidu Taavetile? Mispärast aitas Jumal Taaveti võidule? Mispärast saatis Jumal Kiideoni miidjanite vastu ainult 300 mehega? Kes andis Kiideonile võidu?“

Nagu raamatu käsitluses kahvatuvad usulised isikud, ei näe me seal ka usklikku rahvast. Vaheldumisi antakse Iisraeli rahvas vaenlaste kätte ja päästetakse, sedamööda kas Jumal on rahva peale vihane või tunneb temast heameelt. Unustab rahvas Jumala, satub ta vaenlaste võimu alla, tuletab ta Jumalat meelde, saavutab ta vabaduse. Rahva ajaloo niisuguse käsitluse vastu kõneleb juba meie tõetunne. Teame, et tugevate naabrite saagihimu äratamiseks ei ole tarvis olla iseäranis patune, teame ka, et pattude kahetsemine ja palve üksi ei too vabadust ja võitu.

Missugune on see Jumal, mida pakuvad meile J. A. Luur'i ja A. Grünberg'i Vana Seaduse lood? See ei ole ristiusu Jumal, armastusejumal, kogu maailma Jumal, see ei ole ka prohvetite Jumal, vaid see on enne-joonaegne juutide Jumal. Maailma keskpunktiks on juut. Jahve on juutide Jumal. Juutide vaenlased on ka tema vaenlased ja juutide sõbrad tema sõbrad. Teised rahvad on ainult juutide jaoks ja juutide pärast, olles Jumala käes tööriistaks ja juutide kasvatamise abinõuks. Patustab juut, antakse ta miidjanite kätte, parandab juut meelt, saab ta käsu: „Löö miidjaneid!“ Et üks rahvas võib teist orjastada ning rõhuda, seda peab see Jumal enesestmõistetavaks. Raamatus on toodud paksu trükiga Joosua sõnad: „Jumal on annud teile selle maa, millega teie ei ole näinud vaeva; teie elate linnades, mida pole teie ehitanud, sööte viina- ja õlipuist, mida pole teie istutanud.“ Eesti lastes ei kasvata ega süvenda need sõnad usku ega usaldust Jumalasse, sest meie ei saa tunnustada põhimõtet, et üks rahvas võib elada teise rahva vaevast. Sellele Jumalale on võõrad Jeesuse sõnad: „Õndsad on rahu nõudjad!“ See on sõjajumal, olles ühel ajal ülemjuhataja ja löögirühma pealik. Ta annab vaenlaste hävitamiseks käsud, töötab üksikasjalikult välja sõjaplaanid, näit. Jee-

riku võitmiseks, juhib aga ka kivi Taaveti lingus. Meie aja mõiste järele on ta kalk, kättemaksuhimuline ja armutu. Saul ütleb Jumala nimel: „Ma kavatsen maksa kätte aamaleki rahvale seda kurja, mis ta teinud Iisraelile, kui see väljus Egiptusest. Mine löö aamaleki rahvast, kaota ta kõigega, mis tal on, ja ära heida armu kellelegi.“ Mõtlege, mis see tähendab: Iisraeli rahva tulekust Egiptusest on möödunud üle 200 aasta ja ometi annab Jumal käsu kättemaksuks süü pärast, mis tehtud rohkem kui 200 aastat tagasi. Veel enam kõneleb meie inimsusetunde vastu selle loo järg ning lõpp, kui Saamuel Jumala nimel tapab ellujäetud vaenlase kuninga ja kui Saul langeb sellepärast Jumala viha alla, et ei täitnud täpsalt vaenlase hävitamise käsku.

Vaadeldes ajalooliselt mõistame hinnata Sauli ja Saamueli. Meis ei ärata need lood võõrastust, sest me tunneme toleaeegset ajavaimu ja teame, missugused kombesid valitsesid naaberrahvaste juures. Kuid õpilasile, isegi suurele hulgale õpetajaist saavad säherdused lood komistamiskivideks, eriti siis, kui käsiraamat ei leia selgitavat sõna, vaid otsib noist lugudest moraali ka oleviku jaoks: „Mispärast ei täitnud Saul täpsalt Jumala käsku? Mis nõuab Jumal inimesilt selle loo järele? Millise karistuse määras Jumal Saulile sõnakuulmatuse pärast?“ Teises tükis küsitakse: „Kes on õige kättemaksja?“

Nii asi ei lähe. Ei tohi anda koolis ruumi kättemaksu-ideoloogiale. Säärasel kujul ei tohi pakkuda lastele Sauli lugusid ega teisi sarnaseid. Ei tohi tekitada lastes niisugust hirmsat kujutlust Jumalast, et Jumal on armutum kui inimene ja nõuab kõigi vaenlaste surma. Siin on kaks teed. Võime jätta hoopis välja võitluse võimu pärast Sauli ja Saamueli vahel ühes aamaleki rahvaga, piirdudes Sauli noorpõlve-aastatega, Taaveti ja Joonataniga. Nii on alamal astmel soovitamam. Kui aga vanemal astmel võtta Sauli ja Saamueli lugusid laiemas ulatuses, siis peab seda tegema ühenduses Jeesuse sõnadega: „Armastage vaenlasi!“ Võime vabalt ütelda lastele, et toleaeegne arusaamine Jumalast oli vale ja et Saul tundis Jumalat õigemini kui Saamuel.

Palju on raamatus asju, mis ei käi kokku praeguse aja kõlbla arusaamisega, näit. Egiptuse poeglase tapmine vaarao südamekõvaduse pärast, ülemaaline põud ja nälg Ahab'i pattude pärast jne. See-sugused lood ei aita teritada laste südametunnistust, ei arenda usku ega kõlblust. Ei saa tuua vabandusi, et nii on kirjutatud piiblis. Iisraeli kõlbluses on palju niisugust, mida ei tohi pakkuda lastele. Juba endise aja piiblitugudest oli palju kohti piiblist välja jäetud, ja ei ole midagi katki, kui sealt veel mõndagi välja jäetakse. Järele jääb ikkagi veel palju ilusat ja kõrget. Ei õelda asjata õppekavas: „valitud lood Vanast Seadusest“. Kui Vana Seaduse mõte seisaks ainult selles, et Jumal andis rahva alatasa vaenlaste kätte, selleks, et teda patustpöördumise ja palvetamise korral päästa, siis ei oleks Vana Seaduse lugusid kooli tõesti mitte tarvis.

Autorid on paiguti õieti tabanud vajadust, pakkuda lastele lugusid sel kujul, et nad ei haavaks kõlblusetunnet. Jakobi teguviisi Eesavi vastu nimetavad nad lausa pettuseks, vaikivad sellest, et Eelias laskis hukata Paali preestrid. Nad on astunud sel alal ainult esimesed arglikud sammud. Takistanud on süsteem, mis osutus tähtsamaks kui laps. Vana Seaduse lugude käsitlemine on j u d o t s e n t r i l i n e. See on raamatu puudus. See on patustamine lapse ja kooli vastu, kui õpetame lapsel korraga kahte Jumalat — Vanas Seaduses juudi rah-

vuslikku ja Uues Seaduses ülemaailmist armastusejumalat ja kui me ei oska viia neid jumalusemõisteid lapse hingesse kooskõlla. See-pärast on uuema aja tähtsamaid usupedagoogilisi nõudeid, et Vana Seaduse lugude käsitlemine peab olema kristotsentriline. Neid peab käsitlema Jeesuse õpetuse vaimus.

Raamat sisaldab ka metoodilisi juhatusi, osalt otsekoheseid, osalt kaudseid. Iga lugu on jagatud osadesse ja igal osal on oma pealkiri. Tükeldamises on mindud nii kaugele, et isegi 25-realine lugu on jagatud 4 ossa ja 30-realine lugu 5 ossa. Niisugune osadesse jaotamine on juba iganud. See takistab laste isetegevust, võib muuta lugude käsitlemise igavaks ning šablooniliseks.

Küsimused, mis paigutatud piibllugude teksti alla, on igivanad. Neis ei ole tunda uuema usuõpetuse metoodika tuulepuhanguid. Need küsimused meelitavad õpetajaid kuivale, hingetule käsitlemisele. Osa küsimusi labastab lugusid. Osa küsimusi kaldub ratsionalismi ja filosoferimisse. Näiteks: „Kuidas seletada seda, et iisraeli lapsi sigines nii palju, ehkki egiptlased neid väga piinasid? Miks andis Jumal Moosesele kivist käsulauad? Mispärast kõnelesid Saul ja Saamu-el just katusel? Mispärast käskis Jumal Saalomoni temalt midagi paluda?“ Üksi niisuguseid küsimusi, mis harutavad Jumala tegevuse motiive, leidsin Vana Seaduse osast 28.

Osa küsimusi meelitab õpetajaid libedale teele. Näit.: „Kes andis vaarao tütrele hea südame?“ Õpilane võib selle peale esitada küsimuse: miks ei andnud Jumal head südant vaaraole enesele, et ta ei oleks teinud korraldust iisraeli poeglase hukkamiseks. Mitmel korral rõhutatakse mõtet, et Jumal kaitseb juba siin maa peal häid inimesi ja nuhtleb kurje, nagu ta tegi seda iisraeli lastega. Näit.: „Tuletage meele lugu, kus Jumal kaitseb häid inimesi ja nuhtleb kurje.“ „Tooge näiteid, kuidas Jumal toidab neid, kes temasse usuvad?“ Niisuguste mõtteavaldistega peab kooliraamat olema ettevaatlik. Nad ei käi kokku Jeesuse sõnadega, et Jumal laseb paista päikest headele ja kurjadele. Juba osa lapsi teab elukogemustest, et kurjade ja jumalakartmatute elus mitte alati ei ole näha Jumala karistavat kätt ja et õnnetused tabavad ka häid inimesi. Ei tohi istutada lastesse seda materialistlikku moraali, et inimene peab olema vaga tasu pärast juba siin maailmas. Peame ütleva lapsele õiglaselt, et vagadus ja jumalakartus ei ole abinõuks maiste varanduste hankimisel, vaid et usk Jumalasse tõstab inimese kõrgemasse maailma, annab elule sügavama mõtte ja pakub inimesele sisemist õnne ning jõudu.

Konfessionaalne osa ev.-luteriusulistele sisaldab viis peatükki Luther'i seletustega. See on süstemaatiline katekismus, usuliste dokumentidega, abstraktne ja kuiv, millest 3.—4. klassis võib käsitleda ainult väikest osa.

Sedasama peab ütleva ap.-õigeusu katekismuse kohta. Siin aga on laste ülekoormamine materjaliga veel suurem. Mis puutub konfessionaalse usuõpetuse sisusse, siis ei taha ma siin pikemalt peatuda. Ei pääse siiski mööda kolmest kohast ap.-õigeusu katekismuses.

Seletuses usutunnistuse 9. jaole öeldakse, et Kristuse kogudus on apostlik ja et „kõik usulad ja usuletsid sünnivad hingevaenlase õhutusel“. Lihtsamalt öeldud: ev.-luteri usk ja kõik teised usud peale ap.-õigeusu põhjenevad kuradi eksiõpetusel. Seda pidime kannatama tsaariaegses koolis. Nüüd peaks sellel kord lõpp olema. On imelik soovida, et luteriusulised peaksid ostma

raamatu, mis sisaldab nende usutunde haavamist. Kool peab kasvatama usulist sallivust ja lugupidamist teistimõtlejate vastu. Põhiseadusega on maksma pandud ususalливuse-põhimõte ja usuõpetuse kaudu ei tohi propageerida sallimatust.

Seletuses ap.-õigeusu seitsmendale käsule on öeldud, et „seitsmes käsk keelab meest ja naist laulata mata isekeskes elada“. Siin seatakse usk vastuollu perekondliku iseseadusega ja näidatakse, et seadus ei ole kooskõlas Jumala seadusega, et riigi korraldatud kodanline abielu on abielu-rikkumine. Kool on riiklik asutis ja ei tohi teha kihutustööd maksvate seaduste vastu.

Seletuses ap.-õigeusu viiendale käsule öeldakse: „Viies käsk käsib veel austada keisrit, sest tema on rahva isa.“ See lause ei vaja enam kommentaari.

Lause keisrist annab kätte võtme ap.-õigeusu katekismuse eba-korrektseile seletusile. Need peavad olema pärit tsaariajast. Nii see ka on. Ap.-õigeusu katekismus kannab küll märkust: „Redigeerinud ülempreester Nikolai Päts.“ Tõelikult ei ole see aga iseseisev töö, vaid on ärakiri endisest piiblliloost, mis ilmus 1915. aastal. Too raamat kannab pealkirja: „Piibllilood ja õigeusu algusõpetus. Toime-tanud J. Möttus, preester Heinastes.“ Täh. raamat paistab silma oma ususalливusega ja pealetikkuva vene orientatsiooniga. Temas on peatükk „Lühikene õpetus õigest usust.“ N. Päts'i „lühike õpetus õigeusust“ on lihtne ärakiri sellest. Parandatud on vaid keelt, muu kõik on vana. Kui J. A. Luur'i ja A. Grünberg'i „Piibllilugusid“ ilmu-sid müügile, juhtisid mõned ajalehed tähelepanu võimatule asjaolule, et kooliraamat demokraatlikus vabariigis kutsub lapsi austama „keis-rit kui kõige rahva isa“. Seepeale kustutati see lause müügil-olevaist raamatuist. Lausele on musta värviga joon peale tõmmatud, nii et see raamat tuletab meelde tsaariaegseid välismaa raamatuid, millel olid read, lõiked, isegi leheküljed musta värviga lugematuks määritud. „Hingevaenlane“ ja „abielurikkumine“ püsivad raamatus ometi en-disel kujul.

Kogu raamat kannab suure kiiruse tunnuseid. Keeles esineb palju järjekindlusetusid. Ühed ja needsamad piibllisalmid on redigeeritud mitut moodi.

Lk. 57 loeme (Psalm 46, 2—4): „Jumal on meie varjupaigaks ja tugevuseks; ta annab ennast leida kui abimees kõiges ahastuses. See-pärast ei karda meie, kui maa asemelt liiguks ja kui mäed kõiguksid mere põhjas.“ — Lk. 192 aga seisab: „Jumal on meie varjupaik ja tugevus. Tema annab end leida kui abimees kõiges hädas. Seepä-rast ei karda meie, kui ka maa asemelt liiguks, mäed kõiguksid ja langeksid merede põhja.“

Käskude lõppsõna on redigeeritud järgmiselt (lk. 63): „Ent neile, kes mind armastavad ja minu käsud peavad, näitan ma heldust tuhande põlveni.“ — Seesama lk. 74: „Neile, kes mind armastavad ja minu käsud peavad, teen mina head tuhandest põlvest saadik.“

Lk. 118 loeme (Psalm 26, 8): „Jehoova! Ma armastan su koja eluaset ja sinu aumaja paika.“ Aga lk. 143: „Jehoova, ma armastan su koja aset ja seda kohta, kus su au elab.“

Lk. 178 kirjutatakse (Mark. 8, 36): „Mis kasu on sellest inimesel, kui ta saaks kasuks kõik maailma, aga kaotaks oma hinge?“ Aga lk. 205: „Mis kasu oleks inimesel sellest, kui ta kõik maailma saaks kasuks, aga oma hingele tooks kahju?“

Korra kirjutatakse „vend Jakobile (lk. 35 ja 42), siis aga „venda Jakobit“ (lk. 40), „preestri Eeli troost“ (lk. 82), „hiiglase Koljati mõök“ (lk. 98), „puusepp Joosepiga“ (lk. 13), „neitsi Mariale“ (lk. 277) ja „neitsist Mariast“ (lk. 264, 265, 278), „Pontiuse Pilaatuse all“ (lk. 264) ja „Pontius Pilaatuse ajal“ (lk. 278), „Jeesuse Kristuse“ (lk. 281, 294) ja „Jeesus Kristuse“ (lk. 284). Korra on „viimasel kohtupäeval“ (lk. 279), siis aga „viimne kohus“ (lk. 282). Mõnda sõna tarvitatakse valetähenduses. Näiteks: „Mine väljale ja lase metsalinde“ (mõeldud on: metslinde). „Moosese tegu, selle järel-dused“ (pro tagajärjed). Mitmel kohal tundub, et ei ole tabatud õiget käänat. Olgu paar näidet: „Saagu valgus taeva laotuses“ (lk. 2, pro laotusse). „Mine välja, vaata taeva poole ja loe tähti. Kas võid sa neid lugeda?“ (lk. 19; tähti võis Aabram kahtlemata lugeda; käsk oli aga teissugune: „loe tähed ära!“). „Küll see jääb ka õnnistatuna“ (lk. 35, pro õnnistatuks). „Lea ja Rahel kummardusid Eesavi ees“ (lk. 42, pro kummardasid Eesavit). „Jeeriku langes Joosuale“ (lk. 73, pro Joosua kätte). „Jumal on annud müdžani leeri minule“ (lk. 78, pro minu kätte). „Viskas kivi Koljatile otsa ette“ (lk. 95, pro vastu otsa). „Kokkupandud kätt paneme otsaesisele“ (lk. 289, pro käe).

Keel on üldse eestipärane, kuid tuleb siiski ette ka saksapäraseid lauseid. Paar näidet: „Kui nüüd Jakob nägi, et ka Laaban mitte enam nii sõbralikult tema otsa ei vaadanud kui enne...“ (lk. 40). „Iisraeli sõjavägi andis vilistitele suure lahingu“ (lk. 85). „Õnnistud olgu sa Jumalast“ (lk. 91). „Taavet maitses rahu kõigist vaenlasist“ (lk. 105). „Nõnda on prohvetist kirjutatud“ (lk. 139).

Väga tihti ja asjata tarvitatakse „oma“. Näiteks: „Seepärast jätab mees maha oma isa ja ema ja hoiab oma naese poole“ (lk. 4). „Ta tõstis oma silmad“ (lk. 29). „Iisak katsus oma poega käega“ (lk. 34). „Tõsta oma kepp ja siruta oma käsi mere poole“ (lk. 55). Neis lauseis võib „oma“ vabalt ära jätta.

Raamatu keele iseärasuseks võib pidada „aga“, „ja“ ja „kuid“ asendamist sõnaga „ent“. Näiteid: „Laabanil olid suured karjad, e n t tööjõudu oli tal vähe“ (lk. 38). „Adam ja Eeva kuulsid Jumala häält, e n t nad peitsid endid puude vahele“ (lk. 6). „Ka Lotil olid suured karjad. E n t maa, millel nad asusid, oli väike“ (lk. 16). „Ta lõi kas salaja Sauli kuue hõlma, e n t seejuures tuksus kõvasti ta süda“ (lk. 100). „Õigus tõstab rahva kõrgeks, e n t patt on rahvale hukatuseks“ (lk. 126).

Kokkuvõetult on keelised vead siiski väikesed; raskemaks osutuvad sisulised puudused ap.-õigeusu katekismuses, mis teevad kõneluse õppevahendi kooliraamatuna võimatuks.

Md.